

Régészeti kutatások Somogy vármegyében 2022–2023-ban

Nyári Zsolt emlékének

¹NÉMETH PÉTER GERGELY – ²BALOGH CSILLA – ³DÁVID ÁRON – ⁴GALLINA ZSOLT – ⁵GULYÁS GYÖNGYI
– ⁶MOLNÁR ISTVÁN – ⁷SOMOGYI KRISZTINA – ⁸VARGA MÁTÉ

¹Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár somogyiregeszet@gmail.com, ²Istanbul Medeniyet University, Department of Art History csillabal@gmail.com,

³Jász Múzeum, Jászberény dabanhorz77@gmail.com, ⁴Ásatárs Kft., Kecskemét gallinazsolt@gmail.com,

⁵Ásatárs Kft., Kecskemét gyongyi77@gmail.com, ⁶Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár molnaristvan74@yahoo.com,

⁷Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár lasinja.somogyi@gmail.com, ⁸Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár vargamate12@gmail.com

NÉMETH, P. G. – BALOGH, Cs. – DÁVID, Á. – GALLINA, Zs. – GULYÁS, Gy. – MOLNÁR, I. – SOMOGYI, K. – VARGA, M.: *Archaeological research in Somogy County in 2022-2023*.

Abstract: In our study, we report on the 2022–2023 archaeological excavations of the Rippl-Rónai Museum in Kaposvár.

Keywords: settlement of Lengyel and Balaton-Lásinja culture, settlement of the Baden complex, settlement and pit inhumation burial of Somogyvár-Vinkovci culture, Prehistoric tumulus cemetery, Celtic Mint workshop, Avar smelter settlement, Medieval brick kiln

Az elmúlt két évben több, nagy munkánk fejeződött be. A régészeti megfigyelések elvégzésével zártuk le a 67. számú főút építése előtti régészeti tevékenységünket. Be-fejeződött a Kaposvár Keleti Ipari Parkban létesítendő Üvegyár területének ásatása is. Az Üvegyár közelében, a Metyx-csarnok bővítésekor megelőző feltárást végeztünk. A Nemzeti Kulturális Alap és a helyi önkormányzatok anyagi támogatásával folytatódott a feltárások Bárdudvarnokon, Berzencén és Iharosberényben. A MOL projekthez kapcsolódtak a feltárások Csokonavisontán és Berzencén. Kaposvár-Kaposszentjakabon és Balatonlellén kisebb feltárást végeztünk. Folytatódott a zamárdi avar temető feltárása is. A tanulmányt a régészeti megfigyeléseken és helyszíneléseken előkerült régészeti leletek ismertetésével zárjuk.

Kaposvár, Keleti Ipari Park Kaposvár – Kisiván-pusztá (40238)

Molnár István – Somogyi Krisztina

A Kaposvári Keleti Ipari Parkban 2022. február 24. és június 16. között a Sisecam Glasspackaging Hungary Kft. vállalat gyárának építése előtt közel 136.000 m² területen zajlott teljes felületű megelőző feltárás. A Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet megbízásából a lelőhely nyugati részén a Rippl-Rónai Múzeum, a délkeleti részén alvállalkozóként az Ásatárs Kft., az északkeleti részén a Salisbury Kft. dolgozott. A beruházás során a régészeti megfigyelést is múzeumunk végezte a terület szélső részén és a feltárási szelvények kibővített területein.

A Keleti Ipari Park Kaposvár keleti határában, a 61-es számú főút (délen), a Kisiván-pusztára vezető földút (nyugaton), a napelempark (északon) és egy dombvonulatra telepített gyümölcsös (keleten) között helyezkedik el. A beruházási terület – természetföldrajzi szempontból – a Kapos-folyó északi partján sorozó dombokon és keleten egy völgyesedésben helyezkedik el. A nyugati szélső széles, tagolt platójú dombvonulatot nyugaton a Deseda-patak határolja. E plató keleti fe-

lén volt a 96027 sz. lelőhely, amelyet egy időszakos vízfolyás választ el a következő magas dombtetőtől (40208 lelőhely).¹ E vonulat keleti lejtőjén kezdődik a 40238. lelőhely, amely a teljes völgyesedést és az északi irányban emelkedő térszínt is elfoglalja. A lelőhelyek a feltárás után összevonásra kerültek.²

A Rippl-Rónai Múzeum feltárásának eredményei

Molnár István – Somogyi Krisztina

A terület nyugati, északnyugati részén (egykori 96027. és 40238. lelőhelyek), valamint a délkeleti sarokban egy kisebb területen összesen 48 ezer m²-en a Rippl-Rónai Múzeum dolgozott (1. tábla 1.). A humuszolás mélysége változó volt, a sárga löszig lekopott dombtetőn 20–30 cm, a mélyebben fekvő részeken 30–60 cm mélységben, barna agyagos rétegben jelentkeztek az objektumok.

Az őskori jelenségek a dombvonulatok tetején helyezkedtek el. Valójában nyugati irányban egészen a Desedapatakig húzódnak az őskori telepnyomok. Erre a terepbejárási adatok, a Keleti Ipari Parki I. ütembeli feltárása és a napelempark területén végzett megfigyelés utal.³

A lelőhelyen talált legkorábbi 23 objektum a középső rézkori, Kr.e. 4350–4000 körüli időszakra keltezhető Balaton-Lásinja-kultúra időszakába tartozik. A gödrök mellett hat keskeny, árokszerű, mélyebb gödör (úgynevezett Spitzgrube) és hat kisméretű égett falú (esetleg sütésre használt) gödör is ide sorolható (1. tábla 2.). Összességében kevés kerámiaanyagot tartalmaztak. A középső rézkori település a talajkitermeléssel érintett domb északi részén, a fejlesztési terület szélén sűrűsödött.

Harminc, gazdag leletanyagot (kerámia, orsógom-bok, agyagkanalak, állatcsont) tartalmazó gödör és verem a késő rézkori, 5000–5300 évvel ezelőtti létezett Baden-kultúrához, illetve a Boleráz-időszakhoz köthető. Ez a legnagyobb kiterjedésű őskori telep a lelőhelyen, szórt és sűrűbb részekkel. Három gödör a rézkoron belül nem keltezhető a jellegtelen leletanyag miatt.

1 A Kaposvár-61-es úti templom, templom körüli temető (40208) lelőhelyen Bárdos Edith középkori temetőt (XI–XVII. századi sírok), templomot, Árpád-kori és középkori, valamint rézkori és bronzkori telep-részletet tárt fel. Ettől közvetlenül keletre a Kaposvár-61-es út (40239) nevű lelőhelyen egy IX. századi temetőt is megmentett Bárdos Edith (Bárdos 1978, Bárdos 1987). A dombvonulat ezen déli részét aztán töltéstalajnak elhordták.

2 A fent említettekkel együtt a Kaposvár-Kisiván-pusztá (40238) és Kaposvár-Kisivánpusztá 2. (96027) lelőhelyeket Kaposvár-Kisivánpusztá néven és 40238 számon vontuk össze.

3 Honti et al 2022, 223–230.

14 objektum a kora bronzkori (Kr. e. 2600–2300) Somogyvár-Vinkovci-kultúrához tartozott. A kora bronzkori telep szórt szerkezetű volt. Az egyik veremben fazekakat tártunk fel eredeti helyzetben. Tucatnyi gödör és verem mellett két tüzelőhely és egy emberi váz (2437. str.) tartozik ide. A felnőtt személyt a 354. str. számú, a többi korabeli objektumtól eltérő, laza betöltésű gödörben, zsugorított helyzetben temették el (1. tábla 3.), majd a gödört a település hulladékával töltötték fel. Dr. Köhler Kitti antropológus vizsgálata alapján az elhunyt személy életkora 50–60 év között (*maturus* korcsoport) lehetett, a biológiai nem meghatározása bizonytalan (nő?). A jó megtartású csontváz vizsgálatát az erős vízkőborítás nagyon megnehezítette.⁴

A további 27 jelenség egy részét az őskoron belül a leletanyag tisztítása után lehetne pontosabban keltezni.

A beruházás keleti részén lévő késő avar kohótelephez a mi felületünkön egy kohó tartozott. Ezzel egykorú lehet több gödör és számos cölöplyuk, amelyek egy része néhol 4–6-os csoportba rendeződött. Utóbbiakban csak kevés kerámiatöredék volt, jórészt a bennük talált salak alapján keltezhetőek.

Az általunk feltárt 740 jelenség több mint fele tartozott az Árpád-korhoz. A korábbi, 10–11. századi település nyomai a beruházási terület nyugati részén lévő dombvonulat DNy-i és DK-i lejtőjén helyezkedtek el. A későbbi 12–13. századi objektumok elszórva jelentkeztek a teljes feltárási területen.

Számos gödör mellett kilenc épület került napvilágra (1. tábla 4–5.). A házak téglalap alakúak, a rövidebbik oldalon lévő oszlophelyek a szelementartó ágasfákhoz tartoznak. A kemencét általában a házgödör áásakor az egyik sarokban meghagyott agyagtömbbe vájva alakították ki. Az épület bejáratának helyét a házgödör kiugrása és oszlophelyek jeleztek, általában az épületek rövidebb oldalán, a kemence mellett voltak. Az egyik ház belsejében az általában ültőgödörnek meghatározott téglalap alakú lemeltyedés volt. Különleges egy nagyméretű ház, amelynek oldalán padkák húzódtak. A közepén futó karósról arra utal, hogy valamilyen könnyűszerkezetű fallal kettéosztották (1. tábla 6.).

Több mint 30 külső kemence került elő. Több esetben 2–3 kemence tartozott egy előtérgödörhöz. Általában kerámiatöredékeket tettek a platni alá hőtartóréteggé. A kilenc úgynevezett aknakemence jellegzetessége, hogy az égetésre használt részt mélyebben, lejtős aljú előtérrel alakították ki. Három kutat kelteztünk még az Árpád-korra. A dombvonulat keleti lejtőjére felhúzódo árokrendszer a völgyben lévő árok folytatásának tekinthető. Az Árpád-kori objektumokban értékes leletanyag, a kerámiatöredékek mellett számos fémtárgy, téglá, vassalak és kötőredék került elő, utóbbiak valamilyen szétbontott épületből származhatnak.

A középkori falu az okleveles forrásokból is ismert, eredetileg Keszinek hívták. A szentjakabi apátság birtokába kerülő része később Apáti néven szerepelt. A 13–14. századtól az egykori templom mellett rögzülhetett a település központja.

Három késő középkori tégláégető kemence a lelőhely leglátványosabb objektumai közé tartozik (2. tábla 1, 6.).⁵ A tégláégetőket annak idején a falu északi határában ala-

kították ki. A kemencéket földbe vájták, majd a szájukat a mellettük lévő nagy árok oldalát átlukasztva alakították ki. A belsejükben szerszámnyomokat és graffityszerű bekarcolásokat fedeztünk fel: azonosítható volt kereszt, csillag és emberi arc (?) is (2. tábla 2–3.). A legnagyobb kemence 11×4,5 méteres volt, 6 tüzelőnyílással (2. tábla 4.), mellette egy 4,5×4,5 méteres, 2 nyílású kemence állt (2. tábla 5.). Mindkettő közel 1,8–2 m mély, szinte épen maradtak meg. A harmadik kemence 4 tüzelőcsatornás, kb. 7,5 m hosszú, töredékes, szája hiányzik. Az előtérgödörként szolgáló árokban megtaláltuk beborult maradványait. A kemencében talált, egy nagy tömbbé összeégett téglá (2. tábla 7.) is arra utal, hogy még az égetés során omlott össze a kemence. A kemencékben késő középkori kerámiát találtunk, az előtérgödörként szolgáló árok már a 16. században töltődött fel. Az egyik kemence platniján Pethe Mihály archeomágneses mérést végzett, ami 1563.7 ± 118.7 eredményt adott.⁶ A három kemencében nagy mennyiségű, több tízezer téglát égettek, amelyeket feltehetően a közeli szentjakabi apátság késői, Jagelló-kori átépítéséhez használhatták fel.

Az objektumokat a dombbal együtt elhordták, kitermelték az üveggyár kivitelezési mélységének kialakítása során. A tégláégető kemencékről feltárás és dokumentálás után 3D-s felmérést készített a Pazirik Kft. Az egykori kemencék az interneten virtuális túra keretében megtekinthetőek az alábbi linken: http://virtualistura.kaposvar_teglaegeto/

Az ásatás munkatársai voltak: Molnár István feltárásszevező régész, Somogyi Krisztina régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt †, Papp Zoltán, Stunya Péter. Ezúttal is köszönetet mondunk Kovács Gábor önkéntes munkájáért.

A lelőhely délkeleti része

Gallina József Zsolt – Gulyás Gyöngyi

A Sisecam Glasspackaging Hungary Kft. Kaposvár határában, több régészeti lelőhelyet érintve ipari park kialakítását tervezte. A 40238 Kaposvár – Kisiván-pusztai lelőhelyen 2022. február vége és 2022 június között több mint 60.000 m²-t kutattunk meg és 2900 objektumot tártunk fel. A humuszolás mélysége változó, a lekopott domboldalon 25–30 cm, a mélyebben fekvő területeken 120–130 cm mélyen is jelentkeztek az egykori beásások.

A legkorábbi objektum egy késő bronzkori urnasír volt, mely a 2. ütem DK-i részén, a szubhumuszba ásva, felt nélkül jelentkezett. A talajművelés és a humuszolás során roncsolt urnában emberi hamvakat találtunk.

A teljes felületű feltárás során módosítanunk kell a próbafeltárás eredményeit. Akkor kevés római és Árpád-kort határozott meg és a vasműves telepet is az Árpád-korra datálta a próbafeltárást vezető Somogyi Krisztina. A lelőhely domináns része a késő avar és az Árpád-korra keltezhető. E két korszakból a számos gödör, cölöphely és árok mellett összesen 18 kút, 17 épület, 14 anyagnyerő gödör, összesen 45 kemence, ebből 10 aknakemence és 8 klasszikus, különálló külső kemence került elő.

⁴ Lásd dr. Köhler Kitti tanulmányát jelen kötetben!

⁵ A tégláégetőkről bővebben: Molnár 2024.

⁶ Pethe 2022.

A vasműves telepről – a próbafeltárás megfigyeléseivel ellentétben – bebizonyosodott, hogy nem Árpád-kori, hanem késő avar kori. A késő avar kori vasművességre utaló közvetlen és közvetett jelenségek már több mint 5 hektár feltárt területen szóródnak és ezzel első helyen van a Közép-Európában ismert és feltárt terület nagyságú vasműves lelőhelyek között (tehát nem a legnagyobb lelőhely, hanem a legnagyobb feltárt).

Számos kohót (3. tábla 4.) és a cölöplyukak rendszere alapján tetővel fedett műhelygödört tártunk fel, ahol a felszín feletti, cölöpszerkezetes építmények alatt működhetek a kohászattal kapcsolatban álló munkafolyamatok, mint kohósítás, újraizzítás (3. tábla 2., 7.). A nagyobb anyagnyerő gödrökben, kutak mellett is működhetek kohók, melyre a számos objektumban talált salak, kohófalazatok és fúvócső-töredékek utaltak. Néhány objektumban mellfalazatba ágyazódott fúvócsövek is voltak. Jól megfigyelhetők a vasművesség különböző stációi, valamint az előkészítő, kiegészítő (vassalakkal teli téglalap alakú gödrök, anyagnyerő rendszerek, kutak) munkafázisok is (3. tábla 3.). Emellett érzékelhetők az utómunkák (újraizzítás vagy hevítés) helyszínei is. Feltűnő az ércpörkölt gödrök hiánya, mindössze 3–4 objektumból került napvilágra pörkölt vasérc.

Több műhelykörzet (kohós műhelygödörrel és/vagy újraizzítókkal meghatározva) is érzékelhető az egyes munkafázisok ismétlésével. A feltárt területen nagyjából 5 műhelykörzet különíthető el:

2. ütem DNY-i rész;
2. ütem DK-i rész (domboldal);

A velünk É-on szomszédos Salisbury Kft. területén is sejthető egy műhelykörzet (bár erről bővebb információval nem rendelkezünk);

1. ütem DK-i rész;
1. ütem D-i rész.

Az 1–3. műhelykörzetben a kohók és kiszolgáló egyégeik (3. tábla 1., 6.), a 4. és 5. műhelykörzetben az újraizzítók dominálnak (3. tábla 5.), sőt az 5. számúban csak azok voltak, ezt már szinte egy újraizzító centrumként is definiálhatjuk. Az utóbbi, többnyire tetővel fedett újraizzító műhelyekben (ahol akár több izzító tűzhely is volt) feltehetően a korabeli vasbucákat újrahevítéssel tömörítették a kívánt nagyságúvá és sűrűségűvé. Ezután már a korabeli elosztó rendszer juttathatta el az avar kori kovácsműhelyekbe, a Kaganátus akár távoli pontjaira is.

A kohászati objektumok mellett, a feltérési területünk DK-i részén, mintegy 50 méteres körzeten belül négy avar kori épületet is feltártunk. Közös jellemzőjük, hogy több mint egy méterre voltak az altalajba mélyítve és DK-i vagy DNY-i sarkukba kisméretű kemencét vájtak. Két épület esetében, az alapgödör oldalfala mentén cölöplyukakat is találtunk. Az említett jelenségekből kizárólag szabad kézzel formált fazéktöredékek kerültek felszínre. Összesen 18 kutat tártunk fel, melyek jellemzően a műhelykörzetek körül sűrűsödtek az anyagnyerő gödörrendszerekkel együtt (4. tábla 1.). Ezen összefüggés biztos okát még nem ismerjük.

A kohászati struktúrák feltűnően hasonlóak a 7. század második felétől a 9. század közepéig biztosan datálható Kaposvár-fészerlaki kohótelephez. Azonban a kaposvári vasműves telepek élesen elkülönülnek a Zamárdiban és Bátaszéken feltárt kohótelepektől a műhelyek kialakítása, a kohó típusa,

a műhelykörzetek jellemzői és egyes objektumok feltűnő itteni gyakorisága (kutak, anyagnyerők, újraizzítók) vagy hiánya (ércpörköltök) alapján. Úgy tűnik, hogy a kaposvári vasműves telepek kisebb gödrökben létesített, nagyjából szabadon álló, kisebb részben bemélyített kohókkal (előkerült összesen 6 in situ kohóalj, 12 kohóomladék), határozott, de nagy területen szórt műhelykörzettel és újraizzító tűzhelyekkel (összesen 26) és azok köré szervezett műhelyekkel rendelkeztek, ahol a települési képet egy adott időszakban az anyagnyerő gödrök (összesen 14) rendszerei és a kutak is meghatározták, a szórványos lakóépületekkel együtt.

A telepjelenségek között egy avar kori férfi Ny–K-i tájolású temetkezése is napvilágra került. Az elhunytat vaskésével helyezték örök nyugalomra. Több avar kori objektumban voltak vastárgyak (szegek, kések), a legérdekesebb lelet egy fejszére hasonlító, köpű nélküli vastárgy, mely egy téglalap alakú, vassalakkal betöltött, sekély gödörből került felszínre.

A leletanyagban kézzel formált jellegtelen késő avar és gyorskorongon formált, szürke, téglaszínű edénytöredékek és lassúkorongolt, ún. mezőföldi típusú fazéktöredékek fordultak elő. A vasműves telep datálása nehéz, nagyon kevés a kerámia. Analógiák alapján gondoljuk, hogy a 7. század második felétől működhetett a 9. századig. A telep késő avar kori meglétére utal még néhány lelet, például: öntött, áttört bronz szíjvég, csontból faragott, poncolt díszítésű tegezzáró és egy karcolt díszítésű sórtartó is. Több helyen megfigyeljük, hogy a nagyméretű objektumok betöltésének alsó felét vékonyabb markáns égett, faszenes vagy vastagabb, kevésbé impulzív faszenes pusztulási réteg zárja. Különösen jól megfigyelhető volt ez a 2. ütem DK-i részén, ahol egy több mint 60 m-es, több részre tagolható, hatalmas késő avar kori anyagnyerő rendszert tártunk fel, benne négy kúttal.

A számos (az általunk feltárt lelőhelyrészekben) megfigyelt pusztulási rétegben 9–10. századi kerámia volt jelen. Erdemes kiemelni egy hengeres falú kutat (1976. str.), melyet először kézi munkával kezdtünk bontani mintegy 3 méteres mélységig (2. ütem DK-i része, részben lásd fentebb). Ebben a kútban kb. 2 m mélyen három ember maradványaira bukkantunk (4. tábla 2.), alattuk egy kutyavázzal. (Az emberi maradványok későbbi C14-es vizsgálata választ adhat az esetleges avar település végére, a pusztulás idejére, valószínűleg az avar-magyar kontaktus időpontjára). Miután dokumentáltuk a kutat, tovább már nem tudtuk mélyíteni a beomlás veszélye miatt, ezért gépi segítséggel rábontottunk a kútra, azaz körülötte lemélyedtünk legalább 1,5 métert, elszedve a kút már dokumentált részét. Így kézi erővel tovább mélyítettük a kutat. A nyelési szinttől kb. 4,5 m-re állatcsontokból álló réteget figyeltünk meg, köztük ló- és kérődzőcsontokat, illetve a kút Ny-i falához rakva egy teljesen ép lóvázat bontottunk ki. Úgy tűnik, hogy a kút a 9–10. században dögműként funkcionált. A pusztulási rétegből a 9. század végére – 10. századra keltezhető kerámia került elő. E jelek arra utalnak, hogy az avar kori népesség megérte a 9. század végét/10. század elejét is, és ekkor történt a pusztulás. Az ezt követő szürke rétegben már 10–11. századi Árpád-kori anyag figyelhető meg.

A fenti, 10. század elejére sejthető pusztulási réteg kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a feltérési területünk ÉK-i részén több gödörben is voltak 10. századra keltezhe-

tő bordásnyakú edényekhez tartozó töredékek, tehát sejtethető a 10. századi (régios analógiák alapján 10. század középső harmadától vélhető) megtelepedés.

A lelőhely másik domináns korszaka az Árpád-kor. Számos jellegzetes Árpád-kori leletanyaggal rendelkező objektumot is feltártunk. Ezek között ugyancsak megtalálhatóak a gödrök, a területhatároló- vagy vízelvezetőárkok, továbbá a kutak, anyaggyerő gödrök, félig földbemélyített épületek és külső kemencék. Az egyik külső kemence szájnyílását egy nagyméretű, darabokra tört őrlőkövel reteszelték el. Több esetben is megfigyelhető az anyaggyerők szélébe vájt kemencék kialakítása. Egy olyan kis-közepes méretű anyaggyerő gödört is feltártunk, melybe összesen öt kemencét építettek, de azokat nem egy időben használták a szuperpozíciók alapján. E korszakra jellemző aknakemencét is találtunk. A félig földbemélyített, kemencés épületek a domboldal K-i lejtőjén, egymás közelében feküdtek, tetőszerkezetüket cölöpök támasztották alá (4. tábla 3.). Az egyik épület kemencéjének sütőfelületét legalább háromszor újították meg. A tapasztások alá nemcsak edénytöredékeket, hanem állati állkapcsokat, tégladarabokat és vassalakat is helyeztek. Az 1. ütem DK-i részén is előkerült három kisebb méretű, lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú, az altalajba alig lemerülő kemencés épület, azonban ezekből keltező leletanyag nem került felszínre. Mivel ezen épületek az avar épületek közelében voltak, s azoktól markánsan eltértek, valószínűsíthetjük, hogy a jelenségek Árpád-koriak lehetnek. Kemence-kialakításuk is eltért, agyagtömbbe vájták azokat, nem az altalajba mélyítették, mint az avarok.

Két objektum betöltésében kutyavázak feküdtek gondosan eltemetve. Az egyikben négy kutyavázat találtunk seretcsontokkal együtt, egy másik, téglalap alakú gödörben két kutya váza feküdt egy lókoponyával együtt. Továbbá egy Ny–K-i tájolású, téglalap alakú gödörben egy teljes lovat dokumentáltunk le. A lóváz mellett csak Árpád-kori edénytöredékek voltak. Ettől a lóvázastól D-re, kb. 50 m-re a nyesési szinten lócsontokat érzékeltünk beásásoltja nélkül. Csupán egy koponya- és medencecsont-töredék került elő. Valószínűleg ez is egy lósr lehetett, mely teljesen elpusztult.

Volt két építési áldozatunk is: egy-egy szájával lefelé fordított Árpád-kori fazék, az egyikben vasszőg és apró állatcsontok voltak. A kettő egymástól kb. 100 m-re feküdt. Az objektumokból az edénytöredékek és állatcsontok mellett vastárgyak (kés, sarló, szeg, pánt), őrlő, fenő- és csiszolókövek jöttek elő. Egy gödörben üvegkarperec kis darabja feküdt, egy másikban III. Béla réz tálpénzét leltük. Az egyik nagyobb anyaggyerő gödörből agancskapa került elő.

Korabeli temető az Árpád-korból sem vált ismertté a lelőhely feltárt részén. Mindössze a DK-i részen volt egy Ny–K-i tájolású, kora Árpád-kori női sír. Az elhunyt nyújtott testhelyzetű temetkezésének koponyája mellett, mindkét oldalon 3–3 kisméretű, vaskos, S-végű hajkarika feküdt.

Az Árpád-kori leletanyagban kimutatható egy korábbi (10. századi), 11. századi és egy kései, 12–13. századi lelethorizont is. A korai időszakhoz köthető az avar kori nagyméretű objektumok pusztulási rétege felett megfigyelhető (lásd fentebb) szürkés feltöltés, elplanírozás. A kerámiaanyag restaurálás utáni áttekintése során finomítani lehet a kronológiát. Az azonban szembetűnő volt már a

terepi munkavégzéskor is, hogy cserépbogrács-töredékek alig kerültek elő, a domináns edénytípus a bögre és a fazék. Ezek külső oldalán sűrűbb és szélesebb közökben bekarcolt csigavonaldísz, többsoros rádli minta és/vagy bekarcolt szimpla hullámvonal volt megfigyelhető.

Érdekes a környező lelőhelyeket is szemügyre venni és egy nagyon érdekes kapcsolatrendszer kezd kibontakozni az egyik leginkább homályos, történelmünk szempontjából mégis nagyon jelentős és vitatott időszakából, a 9–11. századból. Ha kitekintünk a lelőhely környékére, akkor láthatjuk, hogy a Kapos völgyében nyomon követhető egy 9. századi Karoling-kori centrum. A lelőhely közelében két 9. századi (is) temető, továbbá Kisiván-pusztától 2 km-re, Kaposvár-Fészerlakon 9. századi – s talán a kora Árpád-korban is – működő hasonló vasműves kohótelep – amely a második legnagyobb jelenleg ismert a Kárpát-medencében (utóbbi Gallina Zsolt és Somogyi Krisztina feltárása) – helyezkedik el. A lelőhely közvetlen környezetében 9. századi sírmező és Szent István korától induló templom és a törökkorig fennálló temető (Bárdos Edith feltárása) található. A Kapos túlsó partján, a Zselicből kiugró hegyormon, Kaposszentjakabon 1061-ben bencés monostort alapítanak, amit 1067-ben fel is szentelnek. Az apátság alatt a 9. század második felében is létező Karoling-kori templom és erődtítés került elő, amit C14 alapján 890–920 közé keltezhető pusztulási réteg zár (utóbbi Molnár István feltárása és kutatása). A 9. század végi, 10. század eleji pusztulás mindkét helyen megvan. Kaposszentjakabon halványan megfigyelhető 10. századi folytatás. Hasonlóan halványan érzékelhetjük a 10. század nyomait a lelőhelyünkön is. A Kapos e térsége a 11. század elején, István korában, majd mindezt deklarálva az 1067-es kaposszentjakabi bencés apátság alapításával ismét felvirágzott, népesebb falvak jöttek itt létre a régi alapokon.

A kutatások azonban itt nem érnek véget. Mivel sikerült megfognunk egy vasműves telep jellemző objektumait (kohók, újraizzítók, ércpörkölkök, műhelygödrök stb.), ezért lehetőségünk volt kísérleti régészet útján megeleveníteni a múltat. Április utolsó hetében fáradságos és sikeres, nagy publicitást kapó, a késő avar kort és a 10. századot idéző bucaavaskohászatot végeztünk, két egykori műhelygödörben (4. tábla 4.). Egy egykori kohó alapjára építettünk fel egy felmenő falú, ún. szabadon álló kohót (4. tábla 5.). A másik műhelygödörben két falba mélyített kohót építettünk az egykori kohó mellé. Korabeli módon, kézi fújtatással, kemény munkával 6+1 bucát állítottunk elő. Különösen nagy dolog volt ez a nagyméretű, nehezen befűjtható, szabadon álló kohó, ami a világ első olyan bucakemencéje volt, ami egy az egyben egy több mint ezer évvel ezelőtti kohó feltárt alapján épült (annak alapmérete szerint) és sikeresen üzemelt.

A célunk már nemcsak a buca sikeres előállítás volt, hiszen ezt már régóta sikeresen műveljük, hanem azt akartuk megtudni, hogyan lehet előállítani a régészeti leletekből (Lábod-Petesmalom, Zalavár stb.) ismert 8–10 kg-os vastömböt. Így az előállított kisebb és csak előtömörített bucából egy nagyobb újraizzító tűzhelyen, ún. bucamáglyán egy nagyobb bucát állítottunk elő (4. tábla 6.). Az éjjel-nappal tartó fáradságos munka meghozta tűzben edzett izzó gyümölcsét. A régészeti kísérlet egyben bemutató is volt, nagy publicitást kapott.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a lelőhely jelentősége óriási. Egyrészt azért, mert az egyik legnagyobb területen feltárt kora középkori vasműves telep. Kirajzolódn látszik egy Kapos-völgyi Karoling-kori központ. Másrészt értékes válaszokat adhat az avar továbbélés, az avar-magyar kontaktus, az esetleges kontinuitás kérdésében és a térség településtörténetének megrajzolásában.

A feltárás munkatársai: Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi régészek, Barta Gábor, Botyán Katinka, György Ferenc, Harangi Flórián, Katona Kiss Attila, Lakatos Erik, Privári-Mürschberger Jeromos János és Zágorhidi Czigány Bertalan. A kísérleti bucaavaskohászat vezetője: Török Béla, Thiele Ádám, Gallina Zsolt és Tena Karavidović.

A lelőhely északkeleti része

Dávid Áron

A Ferenczy Múzeumi Centrum – Salisbury Kft. részére átadott felszín a feltárássra kijelölt terület északkeleti részén helyezkedett el. Nyugati irányból egykori erdősáv, északi irányból a napelempark déli szervízútja, keleti irányból a gyümölcsös nyugati határsávja, délről pedig a kijelölt Ásatárs Kft. felszíne határolta. A Ferenczy Múzeumi Centrum – Salisbury Kft. által kijelölt feltárandó terület egy észak-déli irányba mélyülő, nyugat-keleti irányba viszonylag egyenes platós domboldal. Geológiai szempontból agyagos-lössz teríti a térszint, ami a bontási munkálatokat az esőnapokat követően erősen befolyásolta (nagy mennyiségű sár alakult ki). A feltárandó területi egységben 2022. február 24-én kezdődött a gépi földmunka. Az első napok a felszín megnyitásával kezdődtek, humuszoslással, hogy a következő héten be tudjunk állni a feltárással. A kijelölt felület északnyugati széléről nyugatról-keletre történő szedésével folyamatos gépmunka biztosította a régészeti bontómunka felületét, melyet 2022. február 28-án meg is kezdtünk. A gépi humuszoslás átkarolósos módszerrel, nyugat-keleti irányból történő kb. 20–22 m-es szélességű sávokban történt, a kijelölt felszín teljes szélességében északról dél felé. A humuszvastagság itt is elérte az 50–60 cm-t. A kézi bontómunka 2022. február 28-án kezdődött és 2022. május 20-án ért véget. A többi ásatásvezetővel történt egyeztetés alapján, a mi felszínünkön kiadott jelenségszám 500–799, 2000–2299 és 5000–5099-ig lettek kiosztva. Összesen tehát 700 strat. számot osztottunk ki, és tártunk fel. Az előzetes (próbaásatásos) előrejelzés ritka-közepes mértékű objektumszámra lokalizálódott lelőhelysűrűsége utalt, melyet a terepen, nyitott felszínen teljesen máshogy lehetett interpretálni. Inkább sűrű lelőhelyrészben folytak a feltárások, az északi egyharmadán inkább házhelyekre utaló objektumok, gödrök jelentkeztek, dél felé haladva, különösen a délnyugati részen kemencék és kutak voltak a mérvadók. Jelentős azoknak a korábbi kutatások során aknakemencének titulált objektumok megléte, melyek az egész ásatási felszínen megfigyelhetők volt. Inkább kotorékkemencének vagy kotorékfüstölőnek hívnám őket, mivel kiképzésük egyértelműen nem kemencére utal, és nem is aknakinézetű. Mindegyik délről rézsűsen lemélyülő, északi fele méhkasosan öblösödő, fala itt 10–15 cm-en átégett, platni nélküli. Funkcióját tekintve elképzelhető, hogy a kohászathoz kapcsolódik, de ez további kutatásokat igényel. A házhelyekhez gyakran 3–4, többszörösen megújított sütőfelületű belső kemence tartozott, külső kemencét egy esetben

találtunk. Önálló előtérögörös, mondhatni klasszikus körteformájú kemence is csak kettő volt. A leletanyag és az előzetes próbaásatás alapján elmondhatni, hogy egy kora Árpád-kori településrészlettel van dolgunk, kiterjedése északi és keleti irányban nem egyértelmű. Korábbi avar, vagy Karoling-kori leleteket nem találtunk, véleményem szerint a 10–13. századra datálható (legalábbis a leletanyag alapján). A kerámiatöredékek java része fazék, kisebb mértékben bogrács és korsó. Két esetben találtunk, objektumhoz nem köthető, szájával lefele fordított fazekat, melyek akár építési áldozatként is fel-foghatók. A kerámialeletek mellett nagyszámban kerültek elő fémanyagok. Ezek nagy része vasszeg, vastöredék. Találtunk 12–13. századra utaló formájú sarkantyú töredékeket, illetve több vaskést is. Érdekes része a leletanyagnak a felszínünk délkeleti részén előkerült fűvókák, amelyek a vaskohászat jelenlétére utalnak. Egyébként a vassalak megléte majdnem az összes nagyobb objektumban előfordul. Egyetlen „temetkezést” tártunk fel: az egyik gödör felső betöltési rétegében egy oldalrafordított, zsugorított, melléklet nélküli emberi váz lett feltárva. Érdemes megjegyezni, hogy több észak-déli irányú árokfoltként jelentkező, szabálytalanul egyenes vonalvezetésű, egykori vízfolyás szabdalja a felszint, ezeket néhány helyen átvágtuk, mivel azonban geológiai jelenség, a teljes kibontásukra nem került sor. Hasonlóan az előkerült kutakat sem bontottuk teljes mélységben, biztonságtechnikai okok miatt.

Kaposvár – Metyx-telephely

Somogyi Krisztina

A Kaposvár, Keleti Ipari Park, 3657/135 hrsz. alatt bővítendő kompozit gyár, szövőüzem és magasraktár projekthez kapcsolódó előzetes régészeti dokumentáció készítése során a Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából próbafeltárást végeztünk. A beruházás helyszíne Kaposvár város keleti külterületén a 61-es számú főút és a vasútvonal között terül el, az ún. török üveggyár építési területével szemben, a Metyx-telephely nyugati, beépítetlen sávjában. 2023. június 16–2021. június 20. között összesen 6 kutatóárkot nyitottunk, amelyek összterülete 500 m² volt. 204 m² pozitív, 296 m² negatív érintettségű lett. A tervezett 5 szonda helyett 6 kutatóárkot kellett kijelölni, mert a meglévő csarnok melletti füves rész túl keskeny, és két fasor is tagolja.

A jelenlegi Metyx-telephely nyugati szomszédságában, a vasútvonaltól közvetlenül északra található a 40012. számú nyilvántartott régészeti lelőhely, amelyet 1974-ben terbejárással azonosítottak. A terület egy alig kiemelkedő térszín a Kapos-folyó egykori árterében. A lelőhely a topográfiai térkép szerint a folyóba tartó kis vízfolyástól (mindkettő szabályozott medrű) keletre helyezkedik el. A lelőhely folytatására számítottunk a próbafeltárás megkezdése előtt, és az eredmények igazolták várakozásunkat.

Az északi két szondában (1. és 6. számú) ugyanazon árok egy-egy szakasza került elő (1. és 9. str.). A középső 5. számú és a déli 3. számú szonda negatív volt. A 4. szonda déli végében tártunk fel egy késő bronzkori (halomsíros kultúra) gödört. A 2. szonda tartalmazta a legtöbb régészeti jelenséget. Összesen öt gödörből gyűjtöttünk leletanyagot. Eszerint a késő neolitikus Lengyel-kultúra és a késő bronzkori halomsíros kultúra szórt teleprészletére bukkantunk. A leletanyag korhatározó ugyan, de jórészt lekopott felületű és kismennyiségű.

A keleti, szélső szelvényekben a vékony gyepes réteg alatt újkori feltöltés nyoma, valamint a csarnoképítéskor keletkezett tereprendezés, planírozás nyoma. Más helyeken kábelárkok és egyéb újkori beásások nyoma látszott.

Rétegtrend: 50–70 cm humusz alatt, néhol jól elkülönülően látszott egy barna agyagos réteg (pl. a 2. szondában 40 cm, az 5. szondában 40–60 cm vastag volt). A 6. szondában egy 30–40 cm vastag szürkés agyagos-öntéstalajos, iszapos réteg húzódott az újkori feltöltés és az altalaj között. A legmélyebb a 3. szonda, ez volt a Kapos-folyóhoz legközelebb lévő, legdélibb szelvény. Mélysége 120–170 cm. A humuszréteg és barna humuszos agyagos réteg alatt kb. 40 cm-es öntéstalajos réteggel. Az altalaj sárga vagy vaspettyes foltos agyag az egész területen.

A régészeti jelenségek 60–90 cm mélyen jelentkeztek a 2. szondában, a 4. szonda déli végén 90 cm mélyen látszott a feltárt objektum.

A próbafeltárás eredményei alapján megállapítható, hogy a 40012 azonosítószámom nyilvántartott Kaposvár–Kaposvár-Dombóvár és Kaposvár–Siófok vasútvonal szögletében nevű régészeti lelőhely kiterjedése kelet, északkelet irányban bővül. A próbafeltárás eredményei alapján pontosítottuk a régészeti lelőhely korára vonatkozó korábbi adatokat is.

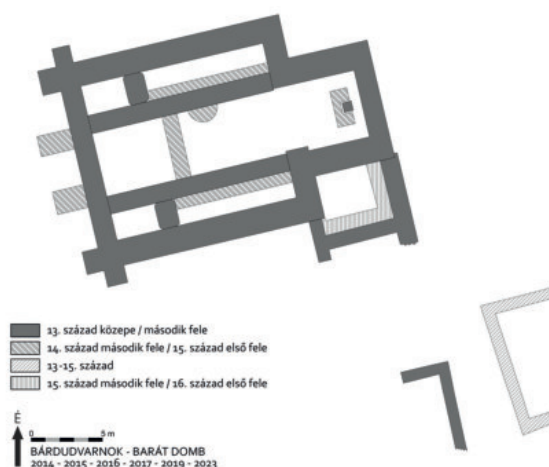
Résztevők: Somogyi Krisztina feltárásvezető régész, Molnár István régész, Nyári Zsolt† technikus.

Bárdudvarnok – Barátdomb (19591)

Molnár István

A mai Bárdudvarnok külterületén állt egykor Somogy megye egyetlen premontrei prépostsága. Az 1252-ben alapított és a török alatt elpusztult monostor feltárását 2014-ben kezdtük meg és 2019-ig több alkalommal is folytattuk. A munka költségét a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, amelyhez a szükséges önerőt Bárdudvarnok önkormányzata biztosította. Az elmúlt években feltártuk a prépostság templomát és sekrestyéjét, két prépostsági épület részletét, a templomban lévő temetkezéseket és a tőle délre lévő temető egy részletét.⁷ Bár a templom falaiból kevés maradt, viszonylag jó állapotban megőrződtek a különböző korszakokhoz tartozó padlók, oltárok, a szószék maradványai. A 13. század közepén egy nagyméretű (24×14 méteres) háromhajós, nyugati toronypáros, egyenes szentélyzáródású prépostsági templom épült. A belsejében sávalapozások tartották a pillérek, a nyugati homlokzatot támpillérekkel erősítették. A korai döngölt padló és az időszakhoz kapcsolható kisméretű oltáralapozás maradványait is feltártuk. Nem sokkal később épült meg a templom szentélyéhez délről csatlakozó sekrestye, korai padlójának maradványait szintén megtaláltuk. A sekrestyéhez nem csatlakozott, de azzal egyvonalban volt a korai prépostsági épület. A templomot később (a 14. század végén vagy a 15. században) átépítették, egy nagy középső tornyot kapott, amelyet a homlokzatnál újabb nagy támpillérekkel erősítettek meg. A sávalapokat is szélesítették ekkor, a templomhajót is beboltozhatták. A padlót megemelték, egy ledöngölt téglaporous rétegre szárazon

fél és egész téglákat raktak. A szentélyben egy új nagyméretű oltár, míg a főhajó északi falához belső szószék épült. A legkésőbbi időszakban a padlót újra megemelték, egy habarcsrétegre szabályos téglasorokat helyeztek, az oltárt ekkor átfestették. Az ekkor megerősített sekrestyében ugyanilyen padlót találtunk, a szentélybe vezető bejárat helye is megállapítható volt. A sekrestye megerősítése emelet építésére utalhat, talán itt alakították ki a szerzetesek kései lakhelyét. (1. ábra)

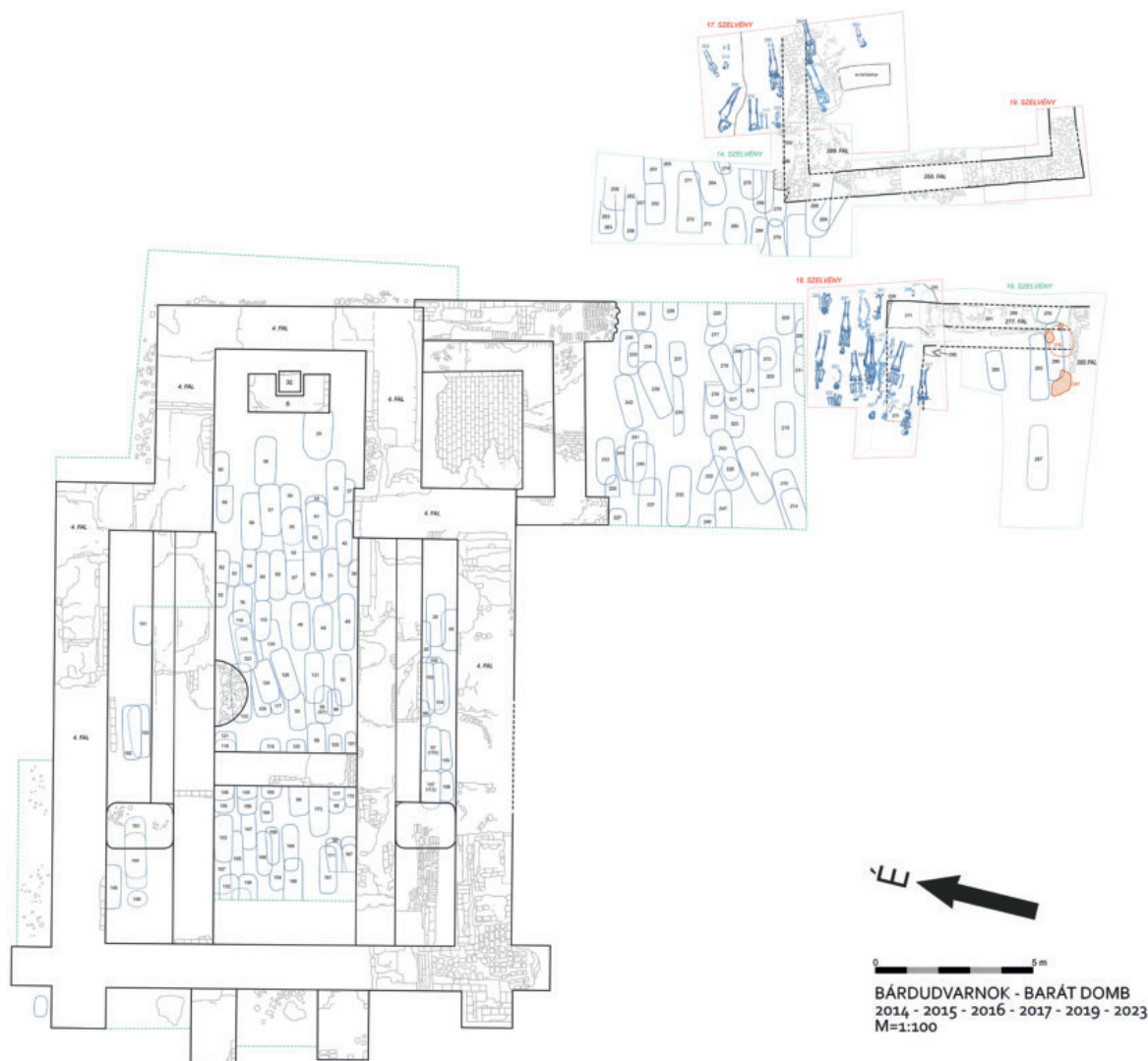

1. ábra: Bárdudvarnok–Barátdomb:
A feltárt falszakaszok kora

A 2023-as feltárás költségét újra a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, a pályázathoz szükséges önerőt ezúttal is a Bárdudvarnok Község Önkormányzata biztosította. A feltárás 11 munkanapon át, az esőnapok miatt 2023. szeptember 14. és október 3. között zajlott. A 2019-ben megtalált kolostori épületek teljesebb feltárása és pontosabb datálása volt a célunk. Mivel az előző években azt tapasztaltuk, hogy a dombról lemosódó rétegek miatt a felső talajréteg igen vastag, a lelőhely keleti részén a felső réteget egy kotróval szedettük le, csak ezután kezdtünk el kézi szerszámokkal mélyíteni. Két szelvényt jelöltünk ki, amelyek a 2019-es szelvényekhez csatlakoztak, és ahol a korábban megtalált kolostori épületek folytatását kerestük (2. ábra, 5. tábla 1.).

A prépostsági épületek formáját, méretét és datálását nem sikerült teljesen pontosítani, de azokról fontos információkat szereztünk. A korábbi épület alapozását a habarcsba rakott téglából készítették, 90 cm széles volt. Alatta volt egy 20 cm vastag, 140 cm széles sárgás-világosbarna tégladarabos, agyagos elegyengetési réteg, az alap tégláinak kiszedésekor sokszor csak ez utóbbi maradt a helyén. A szelvény nyugati és keleti részén egy-egy kis darabja maradt meg, a szelvény közepén a sírok teljesen megsemmisítették. Az épület észak-déli tájolású lehetett, a hossza legalább 7–8 méter volt, osztófal nyomát a szelvényben nem találtuk, de a későbbi sírok akár teljesen eltüntethették. Az prépostsági templom szentélyével és sekrestyéjével egyvonalban, a sekrestyétől kb. 8 m-re volt az északi vége. Az épületet már a középkorban elbontották, részben az alapot is kiszedték, erre utal, hogy a kiszedéskor keletkezett réteget több rétegben rombolják

⁷ A korábbi feltárásokról: Aradi Cs. – Molnár I. 2022.

2. ábra: Bárduvarnok–Barátdomb: A feltárt terület összesítő alaprajza

a sírok. Az épület felhagyása még viszonylag korán megtörténhetett. A monostortemplom első átépítését megelőző pusztuláskor sérülhetett meg és szűnhetett meg működése. Ezután az épület egykori területére is kiterjedt a temető.

Északra, kissé eltérő tájolással egy másik épület is állt, amely feltehetően valamivel később épült, hiszen már vastag kevert rétegbe ásták az alapfalait. Ugyanakkor volt annyi hely a két épület között, hogy egy ideig akár egyszerre is léteztek. A második épület a levágott domboldalhoz épült. Anyagba rakott téglákból készült, az alapozáshoz egész és fél téglákat használtak. Az alapfal az alsó három téglasoránál kissé kiszélesedik. Az épület külső hossza 9,5 m. Alul a sárga altalajba mélyedő egységes terű pincét alakítottak ki, amelynek az alapozás alja felett 20–30 cm-rel volt a járószintje. A „földszint” kissé magasabban volt a talajnál. Ez az épület is megszűnt még a prépostság életében. A felmenőfalat elszedték, és részben az alapozást is visszabontották. Az épület megszűnésekor az egykori pincét be-

töltötték, keményre döngölték. Belül egy nagyon keményre döngölt agyagos réteg volt, amibe az alapfal tégladarabjai, sőt az alap kiborult részlete is bekerültek. Az alapot, és ezt a visszatöltött réteget is sírok rombolták, de ezek száma jóval kevesebb, mint a szelvény északi részén, az épületen kívül ássott síroké. Ez arra utal, hogy az épületet a prépostság életének későbbi szakaszában rombolták le.

A feltárás során 31 sírt bontottunk ki. (5. tábla 3.) A temető keleti részén sok gyermeksír feküdt. A leletanyagból 4 pártamaradványt emelhetünk ki. Volt egyszerűbb bronzrugós, illetve néhány aprógyöngyös párta, de olyan is, ahol a bronzdrótokból, rugókból virágokat alakítottak ki, és számos nagyobb gyöngyöt használtak (5. tábla 2.). Találtunk gombokat, pénzeket és koporsó maradványát is.

Az ásatás munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt†, Papp Zoltán, Stunya Péter. Ezúttal is megköszönjük Varga Mónika önkéntes munkáját.

Berzence – Várdomb (19689)*Molnár István*

Berzence várának maradványai a település belterületén lévő dombon rejtőznek, a felszínen látható maradványai nem maradtak. A korábban építkezésekkel sérített domboldalból az elmúlt évtizedekben már többször leszakad egy-egy darab, amely során falszakaszok váltak láthatóvá, illetve semmisültek meg. 2019-ben, a legutóbbi leszakadás után a kilátászó falakat dokumentáltuk, majd a település önkormányzata a saját költségén talajradaros felmérést végeztetett a dombtetőn. A felmérés során egy trapéz alakú udvart négy oldalról körbevevő falak rajzolódtak ki, az északnyugati és északkeleti oldalon helyiségekkel, palotaszárnyal. 2021-ben a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összegből kezdtük meg a vár feltárását, a szükséges önrészt a település bocsátotta rendelkezésünkre. A munkát a domb délnyugati oldalán kezdtük meg, ahol teljes hosszban feltártuk a középkori várfalat, egy ezzel párhuzamos török kori falat, és a nagyméretű déli sarokbástya nagyobb részét. A feltáráson nagyon értékes leletanyagot találtunk.⁸ A feltárást 2022-ben, a múzeum egyéb munkáihoz igazodva, május, június és július hónapokban, három részletben, 24 munkanapon át folytattuk. A munka költségét ismét a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, a pályázathoz szükséges önrészt ezúttal is Berzence település önkormányzata adta. Az előzőleg feltárt területtől északra nyitottunk új szelvényeket, amelyek jórészt a váruddvarra estek (6. tábla 1.)⁹.

A felső vékony humuszos réteg eltávolítása után 50–150 cm vastag, égett, omladékos réteget találtunk, amely gazdag (bár erősen megégett) leletanyagot tartalmazott. A réteg a vár 1664-es leégésekor keletkezett, amely után csak kisebb tereprendezést végezhettek, a vár már nem működött tovább. Az égett réteg alatt találtuk meg a legkésőbbi, 1664-es járósínt, a legkorábbi középkori szintek pedig ez alatt 0,5–1,5 méterrel, tehát a mai felszíntől 2–2,5 méterre voltak. Ez azt jelenti, hogy az egykori felmenő falakból helyenként 2-2,5 méter magas szakaszok is megmaradtak. Ugyanakkor ez hatalmas földmunkát is jelent, a következő években átlagosan 2 méterrel kell majd lemélyítenünk a dombot. Reményeink szerint az így felszínre kerülő falak néhány év múlva látványos romkeretet alkotnak majd. A feltáráson sikerült pontosítani a vár építési periódusait, a korai időszakról, a 15. századtól, a 18–19. századi végső pusztulásig tartó rétegsorokat tudtunk dokumentálni. (3. ábra)

A feltárt falak közül a legkorábbi, egy délnyugati oldalon épített 130-140 cm vastag téglafal, amelyet tavaly (két, fák miatt kihagyott rövid szakasz kivételével) nagyjából 27 m hosszan kibontottunk. A fal alapozása 160 cm széles, a felmenő falak 130–140 cm-esek voltak. (6. tábla 2.) A téglák méretei 27–28×13–14×5–6,5 cm voltak. A nyugati vége hiányzik, nagyjából 33–36 m hosszú lehetett kezdetben a vár délnyugati fala. A várfal keleti végét megtaláltuk. A csatlakozó, északkeleti irányú falnak csak az indulása volt követhető a 11. szelvényben.

A vár külső oldalaira több méter magasban földet hordtak. Tavaly az általunk feltárt délnyugati fal külső oldalán 1,5–2 méter vastagon találtuk meg, most a keleti oldalon, az egykori toronytól északra is azonosítottuk. A rétegekben csak késő középkori kerámia volt. A délnyugati várfal külső oldalához ásták azt a gödröt, amelyben 4 ember maradványait tártuk fel a 2021-es évben. Az egyik sírban talált 5 aranypénz kevésbé alkalmas a datálásra, az ezüstpénzek közül a legfiatalabb 1530-as. Ez adja meg a temetés legkorábbi idejét, a feltöltés a síroknál korábbi.

A váruddvaron megtalált legkorábbi szintek akár a várfalnál is korábbiak lehetnek. Egy valamivel magasabban lévő, későbbi, a 15., de inkább már a 16. század elejére datálható szint már biztosan későbbi a várfalnál, ezen leégés nyomait azonosítottuk. A 7. szelvényben egy legalább kéthelyiséges, leégett talpgerendás ház nyomát találtuk meg. A pusztulást helyreállítás követte, a szintet egy égett feltöltési réteggel megemelték. Még a leégés előtt épült az északkelet–délnyugati irányú fal merőlegesen a délnyugati várfal belső oldalához. A hozzá tartozó, a faltól keletre lévő helyiség téglapadlójának kisebb maradványa is megmaradt.

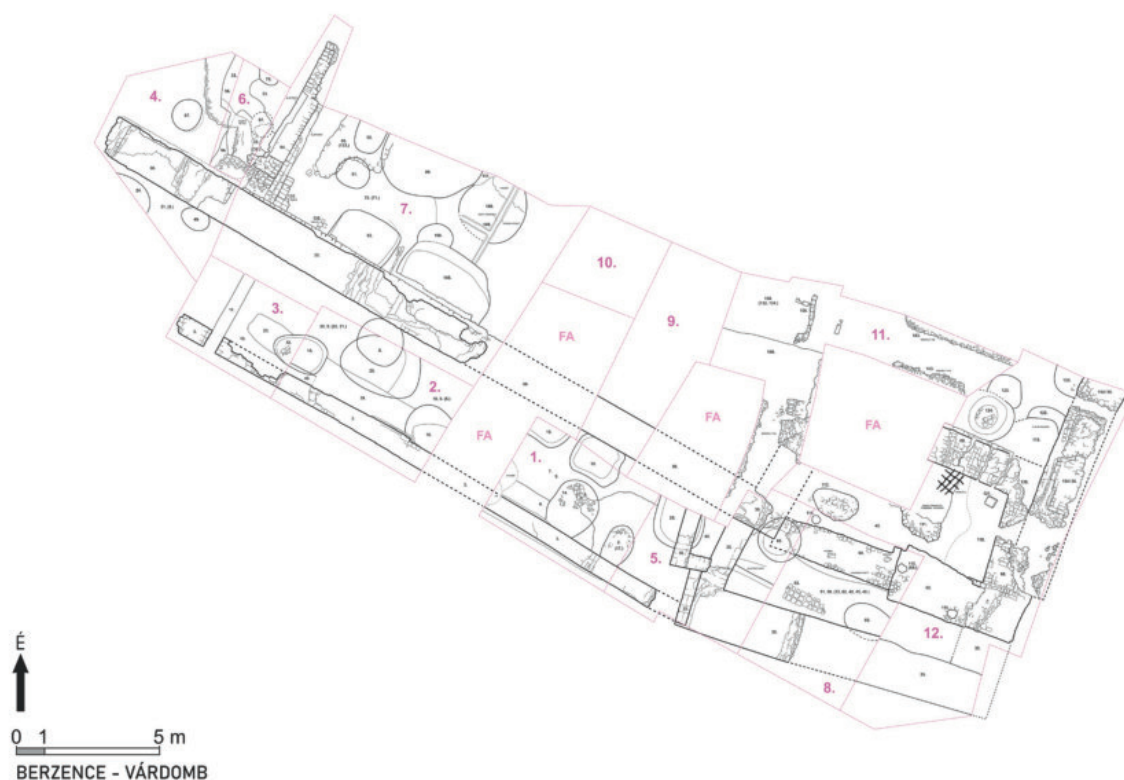
A középkori fal délkeleti sarkához a 15. század utolsó vagy a 16. század első évtizedeiben nagyméretű tornyot építettek. Az építmény értelmezése még kérdéseket vet fel. A várfalhoz épült, egymással kötésben lévő falak egy 7,2×3,2 belterületet jelölnek ki. (6. tábla 3.) A falak nyugatkeleti irányúak, tehát megtörnek a középkori falhoz képest. Az északi és déli fal párhuzamos, a keleti szöveget zár be. A fal alapja változó, 130–190 cm széles, a felmenő fal 130 cm széles volt. Az északi fal végétől kb. 1 m-re 135–140 cm nagyságú ablak volt. Akár a várfal, akár a torony építési idejét jelezheti a fal délkeleti végénél, a kiborult téglatormelékes rétegben talált 1489-es évszámú kő (6. tábla 4.). A várfal eredeti végétől 70 cm-re délre egy méternél szélesebb, alapozásában 160 cm széles merőleges téglafal épült. A fal kb. 2,4 méter után megtörik, keletre fordul, azaz a déli végéhez egy vele kötésben lévő, hegyesszöveget bezáró nyugat-keleti irányú fal csatlakozik. A fal a külső oldalán nagyjából 12 méter hosszú, a helyiség beltere így 8,3×7,2 méteres lehetett. A fal nagyjából derékszögben északkeletre fordul, a szelvényeinkben 14–15 méter hosszan volt követhető (6. tábla 8.)¹⁰. A fal felmenő része nagyjából 150 cm széles, alapozása valamivel szélesebb volt. Az alapárokban késő középkori kerámiát találtunk.

Az építmény legkorábbi padlója alatti feltöltésben két 1527-es pénz is volt, ami megadná az épület építésének legkorábbi időpontját is. Ugyanakkor a korábbi déli falat ekkorra visszabontották, a megrongálódott keleti fal elé valamikor falat építettek. Az általunk megtalált legkorábbi padló ehhez az átépítéshez is kapcsolódhat. Az épület nyugati fala és a várfal déli oldala közé két egymással, és a falakkal is szöveget bezáró 60–70 cm vastag téglafal épült, így feltehetően egy trapéz alakú aknát alakítottak ki. A külső várfalon kívül, attól kb. 4 méterre a török korban egy téglafalat építettek a falon kívüli feltöltésbe.

⁸ A korábbi feltárásról: Honti et al. 2020, 209–214.

⁹ A kézirat leadásakor már folyt a 2024-es feltárás, amely eredményei máris több ponton módosították korábbi elképzeléseimet.

¹⁰ Korábban ezeket a falakat egy bástyához kapcsoltam, de a 2024-es feltárás eredményei alapján úgy tűnik, ezek a falak zárták az udvart, úgyhogy egy, a várfalakkal egyszerre épülő, nagyméretű toronnyal számolhatunk.

3. ábra: Berzence–Várdomb: A feltárt terület összesítő alaprajza

A torony földszintje korábbi padlójának keményre járt felületén égésnyomok, azon elegyengetett égett rétegek voltak. (6. tábla 5.) Az északi falon lévő ablak vasrácsa a korai padlóra borulva, ezen a rétegen maradt meg. (6. tábla 7.) Az udvaron is megfigyelhető volt egy hasonló korúnak tűnő, a török kor elejére tehető leégés nyoma. A helyiséget feltöltötték és magasabban egy újabb padlót alakítottak ki. Az udvart is helyreállították, szintjét megemelték. A vár később is leégett, egy következő török kori leégés után jelentősen megemelték az udvar szintjét. A délnyugati várfal nyugati szakaszának belső oldalához épült falat gyenge minőségben állították helyre. Az udvar nagyobb részét teljesen szétásták török kori gödrökkel, amelyek egy része még nyitva volt a végső pusztuláskor.

A torony legkésőbbi padlója egy 1,5 cm vastag letapasztott réteg volt, amelyen a kései leégés nyomai voltak tapasztalhatók. Az alatta lévő rétegben 2021-ben több összeoxidálódott ezüstpénzt találtunk, amelyek közül az egyik III. Ferdinánd pénze volt, ami a későbbi padlót a 17. század közepétől keltezi. Ezen a késői padlón nagy mennyiségű faszenes-égett omladékos réteg volt, amiben értékes leletek kerültek elő.

Az udvaron is megtaláltuk a késői leégés szintjét és a rajta lévő vastag égett-omladékos réteget. Egy félig a falakhoz épített épület átégett járósíntjén egy összeomló cserépkályha maradványait is megtaláltuk. Az udvaron álló késői török kori fa- és faszervezetes épületekből nagy mennyiségű égett patics, szenesült fahasábok és a cserépkályhák égett maradványai maradtak meg. Több kései gödör át-

égett, vörös rétegekkel, égett kerámia- és kályhaszemekkel, szétvert cserépkályhák darabjaival volt feltöltve. Utóbbiak a késői pusztulás utáni eltakarítás maradványai.

A leletanyag ebben az évben is nagyon gazdagnak bizonyult. (10–11. tábla) A viseleti tárgyak közül gyűrűk, üvegkarperec darabok, sarkantyúk, csizmapatkók, övcsatok, a szerszámok, használati tárgyak közül ollók, lakatok, kapa, sarlók, béklyó, kések, késveretek, háromlábú vasállvány, pipa, latos mérlegsúly, plombák, rézedények darabjai említhetők. Ebben az évben is nagyszámú pénzérme és rengeteg kerámia, kályhaszemtöredék került elő. A többszöri leégés miatt nagyszámú növényi maradvány őrződött meg, a leglátványosabbak a bástyában poháralakú kályhaszemekben eltejt és ott megégett gabonamagvak (6. tábla 6.). Az itt állomásozó katonaság emlékei a lándzsas- és kopjafegyverek, puska zárszerkezetének darabja, számos ágyú- és puskagolyó, számszerű nyílhegyek, zablák, lószerszámdíszek. A 2021-es feltárás egyik nagy meglepetése volt egy gyönyörű Árpád-kori kőfaragvány. 2022-ben is találtunk hasonló korú faragványokat, amelyek közül volt, amit lefaragtak és másodlagosan beépítettek.¹¹

Mivel a feltárást jövőre, majd az elkövetkező években is folytatni kívánjuk, a szelvényeinket a korabeli járósínt magasságáig, a falakat alapjukig temettük vissza. A felmenő falmaradványokat a hideg beköszönté előtt takartuk be.

11 A talált kőfaragványokról lásd: Aradi 2022., illetve Aradi Csilla tanulmánya a jelen kötetben.

Az ásatás munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt†, Papp Zoltán, Stunya Péter. Köszönetet mondunk a feltárás minden résztvevőjének, Berzence Nagyközség Önkormányzatának és a Nemzeti Kulturális Alapnak. Ezúttal is megköszönjük azok segítségét, akik önkéntes munkájukkal segítettek a feltárást: Szép Lászlónak, Balogh Zoltánnak, Kalmár Péternek, Végh-Tuboly Juditnak és Biczó Ferencnek.

Iharosberény – Régi temetői-dűlő (89313)

Molnár István

A mai Iharosberény (a középkorban Berény) régi templomának feltárását 2018-ban, majd 2019-ben folytattuk. A munka költségét mindkétszer a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, amelyhez a szükséges önrészt a település bocsátotta rendelkezésünkre. 2018-ban a templom északnyugati részét, a tornyot és a hajó északi kétharmadát, valamint a szentély északkeleti részét tártuk fel. 2019-ben a templom maradék területei kerültek feltárássra, de a sírokat csak a keleti részén bontottuk ki. Megtaláltuk egy korábbi templom maradványait is.¹²

A 2023-ban végzett munkát is a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, a szükséges önrészt újra Iharosberény település önkormányzata biztosította. A feltárás egy hétig 2023. augusztus 7–11. között folyt. Három szelvényt nyitottunk. (5. tábla 4.) Az előző évek tapasztalatai alapján a felső humuszt géppel szedtük le. Sajnos az előző évben kiderült, hogy a szántás az egykori padlót, járósínt teljesen megsemmisítette. A 7. szelvényt a templomtól keletre húztuk, itt az egykori árkot kerestük. Valóban megtaláltuk egy széles árok teknős alját. Az árok funkciója és kora nem tisztázódott. Lapos, teknős alja nem hasonlít erődítési árokra, késő középkori kerámia volt benne, ezért annál nem korábbi. A szelvényben kevés sír volt, ezek részben metszették az árkot. (4. ábra)

A 8. szelvényünk a templom szentélyétől északra található, a 2019-ben megtalált csatlakozó falat kerestük. Kibontottuk a korai templom agyagba rakott téglából álló alapfalait és számos, egymást több rétegben romboló temetkezést. (5. tábla 5.) A 9. szelvény a templomtól délre volt. Az árok nyomvonalát itt nem találtuk meg, több egymást felülretegző sírt bontottunk ki. A feltárás végétével a szelvényeinket visszatemetjük.

A korábbi, Árpád-korban épült templomhoz széles, sorokba rendezett tégladarabokból és ledöngölt agyagból készülő alapozásokat kapcsolhatunk. 2018-ban a későbbi épület hajójának északkeleti részén és a későbbi épület szentélyén belül is találtunk egy-egy ilyen falszakaszt. 2019-ben a gótikus templom szentélyének indulásánál álló támpillértől északra, északnyugatra tártuk fel a korábbi épület részletét. A talált falszakaszok alapján egy kb. 15 m hosszú, egyenes szentélyzáródású templomot valószínűsítettünk, amelyhez északról csatlakozott egy helyiség. A 2023-ban végzett feltárás során ennek a helyiségnek igyekeztünk tisztázni a méretét és korát. A templomhoz később egy északi sekrestye épült. A helyiség agyagba döngölt téglasorokkal készült alapfalai 110 cm szélesek. Sajnos csak egy alapfalszakaszt és két helyen 2–3 téglát találtunk meg, a többi

a későbbi sírok teljesen megsemmisítették. Az épület biztosan a korai templomhoz tartozott, de nem tudjuk, hogy egyszerre épült azzal, vagy – ami valószínűbb – később, a 13–14. században. A korai templom szentélyéhez északról csatlakozó épületrész mérete legalább 4×6,5 m volt.

A korai templom maradványai az általunk feltárt részen nem metszenek sírokat, de az épület maradványait több későbbi sír és a gótikus templom szentélye is rombolja. A templom kora az Árpád-koron belül nem meghatározható. Legkésőbb a gótikus templom építésekor elpusztult.

A későbbi templomot 2018–2019-ben megástuk, 2023-ban már nem kutattuk. A templom alapozása is habarcsba rakott téglából épült. A falak alapárkai 1,1–1,3 m szélesek. Az épület hossza 29,5–30 m a támpillérekkel együtt. Négyzet alakú tornya volt, amelynek a beltere 2,2×2,2 m-es. Sarkainál a falak meghosszabbításában egy-egy kb. 1 m hosszú támpillér volt. Az épület nyugati falát a sarkain erősítették egy-egy ferde helyzetű, 1,5 m-es támpillérrel. A templomhajó beltere 12,6 m hosszú. Támpillérei a sarkokon lévőknél kívül nem voltak, eredetileg valószínűleg nem volt boltozva. A 7,2 m belterű, boltozott szentély a hajóval megegyező szélességű, a nyolcszög három oldalával záródik, a sarkain támpillérekkel erősítették. A szentély nyugati részén diadalív és mellékoltárok alapozását találtuk meg.

A templom pontos építési idejét nem ismerjük, de a 2023-ban azonosított, az újabb templom által rombolt korai sekrestye valamennyire segít datálásában, az új templomot leg hamarabb már a 14. században építhették.

2023-ban a 3 szelvényben összesen 27 sírt bontottunk ki. Egy elhunyt ruhaujjait párizsi kapcsokkal díszítették. Találtunk egykor olvasó végén lévő keresztet, fülesgombokat, csizmapatkót és pártá maradványát is. A feltárás igazi szenzációja egy újkori temetkezéshez kapcsolódott. Az egyik elhunytat 18 kerek lapos gombbal díszített ruhával temették el (5. tábla 6.). A restauráláskor kiderült, hogy az egyik gombot a Napóleon kori francia hadsereg 11. ezredének jelével díszítették. A 18. század elején Dalmáciában állomásozó ezred tagja, talán vonulás közben Iharosberényben hallhatott meg és a régi templom mellé temették.

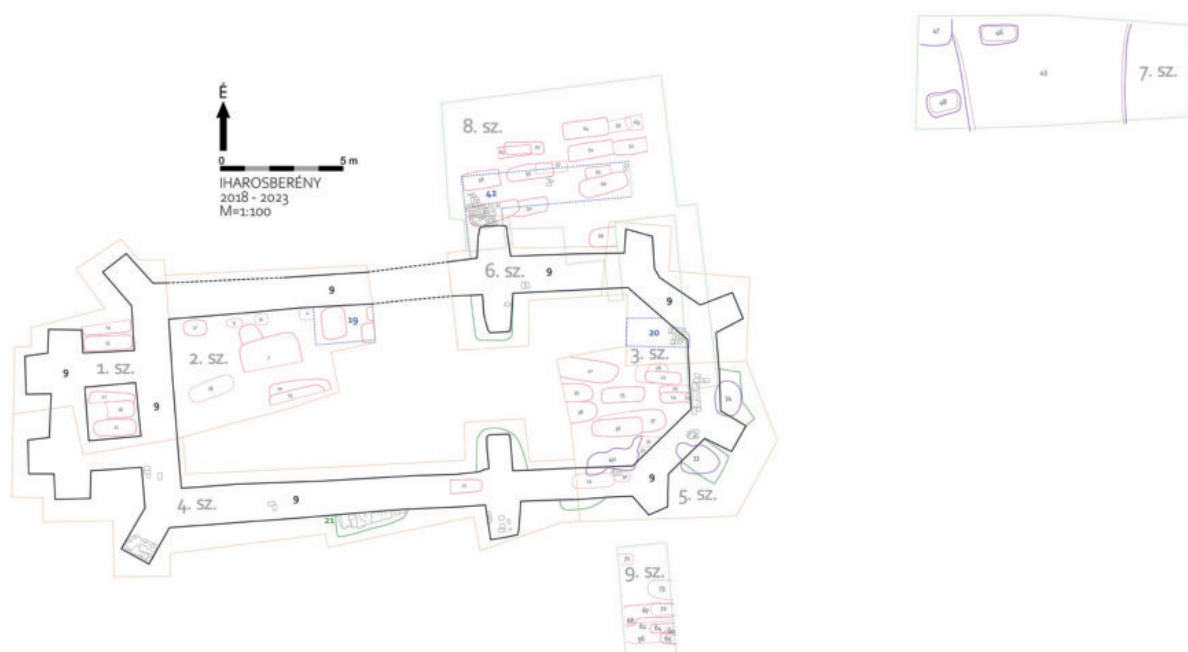
Az ásatás munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt†, Papp Zoltán, Stunya Péter. Ezúttal is köszönetet mondunk a feltárás minden dolgozójának a Nemzeti Kulturális Alapnak, Iharosberény Önkormányzatának és lakóinak, Józsa Tibornak és a Banderium Hungarorum Hagyományőrző Csoportnak, valamint a feltárást önkéntesként segítő Erős Borbálának, Billege Dánielnek, Erdős Sándornak és Gilincsek Ákosnak.

Csokonyavisonta (19455)

Somogyi Krisztina

A Rinyaújlak-Dél 1 (Rul-D-1) jelű fúrásponthoz Csokonyavisonta közelében található a belterületől DNy-ra kb. egy km-re, a műúttól közel másfél km-re, a Gyöngyösi-patak nyugati partján lévő Pusztarét nevű határterületen. A fúrásponthoz és környezete a 19455 számú nyilvántartott régészeti lelőhely déli, DK-i negyedében van, a ma már használaton kívüli, egykori Barcs–Somogyizsób vasútvonaltól keletre. Domborzati szempontból egy kiemelkedésről van szó, amelynek keleti oldala markánsan lejt a patak völgy felé. A terület fűvel fedett volt.

¹² Honti et al 2020, 190–191.

4. ábra: Iharosberény–Régi temetői-dűlő: A feltárt terület összesítő alaprajza

2022. december elején a mélyfúrási ponttól északra egy helyen belemélyítették a homokos kiemelkedésbe talajvizsgálat céljából. Ekkor emberi koponya és csontok kerültek elő, amelyekről Belényesi Károly, a MOL régészeti szakértője értesítette a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumot. A régészeti megfigyelés során a már megnyitott 1,5 m mély, kb. 8 m hosszú és 1,5 m széles, K–Ny-i irányú szondában egy Ny–K-i tájolású bolygatott sír maradványait tártuk fel a sárga homok alatt (1. str.). A koponya hiányos és töredezett, a háton fekvő csontvázon és mellette, alatta fekete faszenes koporsómaradványt figyeltünk meg. A lábakat a gép kiemelte, a jobb kar behajlítva a hason, a bal kinyújtva helyezkedett el. A csontok nagyon mállekonyak voltak. Melléklet nem volt in situ. A sír déli széle a szondafal alá mélyedt.

A szondafalon még kettő sírgödör metszetét dokumentáltuk. A 2. str. számú metszet eltérő betöltése miatt két, szuperpozícióban lévő, azaz egymásra ázott sírgödör maradványa is lehetett. A 3. számú jelenség a szonda keleti végében volt: a sír rövidebbik oldalának aljából bordák lógtak ki. Elképzelhető, hogy a hányóban talált koponya ebből a 3. sírból való. Az I. szelvény É-i falán nem látszott egyértelmű sírgödörprofil. A szonda rétegviszonyai: 40–45 cm vastag humusz alatt, a felszíntől kb. 70–100 cm mélységig barna agyagos, alatta barnás-sárgás keveredett agyagos homokos. Sárga homok az alatt kb. 1,5 m mélyen.

A sírbontás közben megnyitottunk egy kb. 35–40x5 m-es területet az I. szelvénytől DNy-ra közel 30 m-re, ahol a kivitelezéshez a földmunkát kezdeni tervezték. Itt két árokyszerű folt, egy kemencemaradvány, a szelvény nyugati felében több gödör foltja látszott. A feltárt gödrök a kerámia és a kovapengék alapján a közép-európai vonaldiszes kerámia kultúrája (korábbi nevén DVK) időszakára datálhatók. A kemencemaradvány és az árok kora leletanyag hiányában ismeretlen.

A tervezési terület északi szélén, a dűlőbe benyúló fásbozótos részen középkori templomra utaló kő- és habarcs-töredékeket láttunk. Ezen a helyen a megfigyelés utáni héten a Beruházó megrendelésére talajradaros felmérést végeztek, amely egyértelműen kimutatta a valószínűleg Árpád-kori eredetű templom nyomát. A lelőhelyen tehát egy templom és templom körüli temető is található.

A tervezési területen, kissé túlnyúlva a beruházás kiszájtási határán (közel 16000 m²-en) magnetométeres felmérés is készült. A jelentés szerint a dűlő keleti része, vagyis a kiemelkedésnek a patak felé tartó lejtőjén már erősen ritkulnak az objektumok, de a többi részen a régészeti jelenségek egyenletes eloszlásban mutatkoznak. Kőfalakat nem mutattak ki a roncsolásmentes vizsgálatok. A megelőző feltárást végül 5370 m² területen, két ütemben történő lebonyolítással rendelték meg.

A 2023. február közepén megkezdett megelőző feltáráson a gépi humuszolást szakaszosan végeztük. A gépek közben a MOL vezetékeképítési projektjén is dolgoztak Vízvár térségében. Az 1. számú területet teljes egészében megnyitottuk. A 2. ütemben csak északon és DK-en végeztünk bővítést, mert a domb keleti meredek lejtőjén a földmunka nem érte el a régészeti jelenségek szintjét. Összesen 3947 m² lehumuszolt területet tártunk fel. A munka a napokig tartó esőzések, a téli vagy extrém szeles időjárás miatt, csak április 5-én fejeződött be.

Az előzetes terepbejárási adatok több korszak meglétére utaltak a hosszan elnyúló lelőhelyen. Ezen korszakok településmaradványai a kora bronzkor kivételével napvilágra is kerültek az ásás során.

A legkorábbi korszakot a középső neolitikumra keltezhető közép-európai vonaldiszes kerámia kultúrájának települése képviseli. A különböző méretű gödrök az egész ásási területen megtalálhatóak voltak. Még az újkori temető

nagyon sűrű részén is látszott egy-két, jellegzetes neolitikus betöltésű objektum, amelyeket a sírokkal teljesen szétástak. Ez a betöltés sötét (szürkés) barna, vöröses-paticsos volt. Sok esetben nehezen vált el a humusz alatti barna agyagos szubhumuszrétegtől, amelyben a régészeti jelenségek láthatóvá váltak. Több hosszúkás, néhány m-es gödrön kívül a 10 m-t is meghaladó, az oszlopszerkezetes házak külső oldalát kísérő hosszanti gödrök (Längsgrube) is előkerültek (7. tábla 1–2.). Sajnos nem találtunk két párhuzamos hosszanti gödröt (és oszlopsorokat sem), amelyek alapján egy teljes épület alaprajza rekonstruálható lett volna. A középső neolitikus objektumokból kerámiatöredékek kerültek elő viszonylag nagy mennyiségben: vörös és szürke tárolóedények darabjai különböző bütyökdíszítéssel, jó minőségű, vékony falú finomkerámia és kevés ténylegesen vonaldíszes töredék. Utóbbiak alapján a települést a kultúra késői időszakában lakhatták, kb. 7000–7300 évvel ezelőtt. Nemcsak az épület- és településszerkezet, az edénykészítés technikája és díszítmódja egyezik meg az adott korszak más lelőhelyeiről ismert jellegzetességekkel, hanem a köeszközök egyik nyersanyaga is. A Bakonyból származó barna színű kova (radiolarit) eljutott idáig, a Dráva-folyó közelébe. Magköveket, az eszközkészítés során keletkezett hulladékot is találtunk a kész pengéken kívül. Ez alapján az eszközöket helyben készítették.

A beruházási terület ideális természetföldrajzi környezetben helyezkedik el, egy kisebb vízfolyás által határolt kiemelkedésen, megfelelő körülményeket biztosított a megtelepedésre. A késő bronzkor első felében, 3200–3500 évvel ezelőtt a halomsíros kultúrához tartozó közösség hozott létre egy kisebb települést. Ezt a területen elszórtan jelentkező, kevés leletanyagú kisebb-nagyobb gödrök és egy földbeásott tárolóedény bizonyítja. A neolitikus konstrukcióktól eltérő oszlopszerkezetes épületek jellemzik ezt az időszakot. A halomsíros leletanyag megléte miatt néhány, a lelőhelyen feltárt oszlop- és cölöpsoros szerkezetmaradvány akár a késő bronzkorra is keltezhető.

Bizonyosan a kelta korban készült az a földbe mélyített épület (209. str.), amelyet a terület nyugati harmadában tártunk fel. A késő kelta időszakban jellegzetes volt a rövid oldalainak közepén lévő tetőtartó oszlopokkal rendelkező épület. Ezt a konkrét épületet korábbi, őskori gödrökre ásták. Talán a tetőszerkezet megerősítése, stabilizálása miatt volt szükséges két másik, kisebb oszlop beállítása az ÉK-i negyedben. Az épület alján padló vagy tüzelőberendezés nem volt. A 209. str. számú épület közelében találtunk néhány kisebb gödröt és oszlophelyet, amelyek kevés kelta kori edénytöredéket tartalmaztak.

A római korhoz egyetlen gödröt soroltunk. Elképzelhető, hogy ehhez a korszakhoz is köthetők cölöp-, illetve oszlopszerkezetű építmények. A római megtelepedés hangsúlyosabb része az egykori vasútvonaltól nyugatra feltételezhető.

Az Árpád-kori gödrök az egész 1–2. ásati területen megtalálhatóak voltak. Sűrűbben az ÉNy-i negyedben kerültek felszínre. Elszórtan az újkori temető területén látható és kevésbé bolygatott gödrök egy-egy részletét is feltártuk. Az Árpád-kori gödrök betöltése jellegzetes volt: faszénnel erősen telített, szerves, agyagos, paticsszemcsés kevert. Jól láthatóan elváltak az agyagos szubhumuszban (7. tábla 3.).

Az ÉNy-i szelvényfal mellett húzódó oszlopsort a betöltés miatt soroltunk ehhez a korszakhoz. Egy-két földbemélyített épület gödre is felszínre került. Különböző gödrök és vermek, egy-egy külső kemence, gödörtűzhely tartozott az egykori faluhoz. Az egyik középső neolitikus hosszúgödör területén egy aknakemencét (419–422. str.) alakítottak ki az Árpád-korban. (7. tábla 2.)

A megtelepedés a középkor későbbi évszázadaiban is folytatódott a területen. Ennek bizonyítéka néhány késő középkori gödör és tárolóverem. Az ásati szelvény DK-i negyedében egy cölöphellyel kísért „L” alakú árok középkori lehetett egy-két edénytöredék alapján. Vágták az újkori sírok. Egyetlen kút került elő, amelynek metszetét közel 1 m-es mélységben tártuk fel. Az Árpád-kori és középkori leletanyag főként edénytöredékekből, fazékdarabokból állt. Kevés állatsont, vastárgy, agyagtapasztásos vaskos fal átégett darabjai, agyaggolyók, egy érme említhető még.

Kérdéses az újkori temető árkától nyugatra, azzal nem teljesen párhuzamosan, kb. É–D-i irányban a szelvényen is túlfutó keskeny árok kora (újkori is lehetett). Minden objektumot vágott, amin keresztülhaladt.

A feltáráson több olyan épület-, építményrészlet került elő, amelyek keltezése bizonytalan. Nincs leletanyag vagy igazán korszakhatározó építési jellegzetesség, vagy a szerkezet maga sem teljes. Ennek ellenére fontosnak tartjuk ismertetésüket, datáló leletanyaggal rendelkező párhuzamaik felkutatása közelebb visz minket keltezésük megoldásában.

A terület DK-i részén előkerült struktúra ráépült egy neolitikus hosszúgödörre, területén késő bronzkori gödröket, szomszédságában a késő bronzkorban elvermelt tárolóedényt tártunk fel (7. tábla 4.).

A terület déli sávjában egy négyszögletes alaprajzú szerkezet rajzolódott ki, amely gazdasági jellegű, tároló funkciójú(?) építmény nyoma is lehet (7. tábla 5.). Lehetőséges a római korra való keltezése pl. Balatonszemes, Szemesi-berek lelőhely alapján.¹³

A szelvény DNY-i sarkában helyezkedett el kettő, NyDNY–KÉK-i tengelyű oszlop- és cölöpsor. A második, délebbi sor igen mély oszlophelyekből állt. Köztük kettős oszlophelyek is voltak, amelyeknek kisebb ovális gödröt ástak, és az oszlopok beleállítása után a gödröt visszatöltötték földdel. Ez az oszlopsor alkothatta az egyik fő tartófalat a tetőszerkezet számára. Néhány neolitikus edénytöredék került elő belőlük, amelyek a megbolygatott idősebb telepobjektumokból származhatnak. Ez a szerkezet, melynek déli folytatása a feltárási határon kívül esett, feltehetően nem a középső neolitikumban épült, de őskori volta is bizonytalan (8. tábla 1.).

A beruházási terület közvetlen északi szomszédságában állt a középkori Erdőcsokonya temploma, amely köré a középkorban temetkeztek. Árpád-kori temetkezések nem kerültek elő a feltárási területen, csak a közeli falu településmaradványai. Vélhetően még emlékeztek az egykori templomra és a régi temetőre, ezért annak közelében létesítették a temetőt feltehetően a török kor után az 1700-as években. Az 1780-as években készült 1. katonai felmérés térképén látható a temető ábrázolása (8. tábla 2.). A 19. században készült második katonai felmérésen (8. tábla 3.)

13 Köszönöm Németh Péter Gergely kollégám szóbeli közlését.

még látszanak a temető maradványai, de ekkorra egy új temető nyílt a településhez közelebb, attól délre. Ezen adatok alapján a temető korát a 18. századra és a 19. század első felére becsülhetjük. Ennek nem mond ellent a kevés leletanyag, koporsószeg sem.¹⁴

Az újkori temető az ásati terület ÉK-i, keleti felében jelentkezett. Az 1. ásati terület keleti szélén, ahol a sírok először előkerültek, a lehumusztolt rész mélysége 60 cm volt. A humusz kelet felé és észak felé is sekélyebbé vált (35–40 cm). A beruházó döntése alapján az eredeti 2. terület északi szélét lecsökkentették, csupán 3 m-rel kellett tovább nyitnunk eredeti szelvényünket északi irányban. Mivel a megkezdett keleti bővítésben, a domblejton sem volt meg a temető széle (határoló árka), és a kivitelezés mélysége nem érte el a várható nyelési szintet, a területnyitást közös megegyezéssel abbahagytuk.¹⁵

A temetőt határoló árok egy közel É–D-i szakasz (10. str.) után kelet felé fordult (39. str.), mindkét irányban a szelvényhatáron túl folytatódik tovább. Az árok vágott minden objektumot, ahol elhaladt. Néhány szakaszon és a szuperpozíciós objektumoknál átvágtuk az árkot, teljesen azonban nem tártuk fel. Az 1. terület keleti szélső sávjában, ahol elsőként jelentkeztek a sírfoltok, még számoztuk és lerajzoltuk a foltokat. A temető még átlátható, szélső nyugati soraiban és a déli szélén is számoztuk a sírfoltokat, de már csak drónfotós dokumentáció történt. Majd az igen sűrű részen a drónfotó maradt a dokumentálási technika sirszámozás nélkül (8. tábla 4.).

A sírok közül négyet tártunk fel. A 80. str. számú a temető déli szélső sávjában volt. Csak koporsószeg került elő a csontváz mellett, amely 1,4 m mélyen feküdt a humusz tetejéhez képest. A kivitelezési, szintezett 'O' pont melletti részen (a tényleges fúráspont leendő szelvényében) ástunk ki 3 sírgödört (275., 276., 278. str.). A 278. str. számúban 1,4 m mélyen került elő egy rendkívül rossz állagú és igen hiányos felnőtt csontváz. A többi sírgödörben, amely méreténél fogva inkább gyermekkorú egyén sírhelye lehetett, egyáltalán nem került elő embercsont, a talaj tönkretette. A sárga folyami homok altalajba ért a sírgödörök alja.

A beruházási területen végzett megelőző feltárás eredményei megerősítették a terepbejárási adatokat: középső neolitikus, késő bronzkori, kelta, római és Árpád-kori, középkori település létezett Csokonyavisonta határában (8. tábla 5.). Ásatásunk adatokkal szolgált egy újkori temető szerkezetének megismeréséhez is. Ugyanakkor nem terjedt ki a tervezési területtel szomszédos Árpád-kori templom és feltehetően templom körüli temető kutatására.

A feltárás mindenképpen új régészeti adatokat szolgáltatott egy olyan régióban (Dél-Somogy vármegyében), ahol ritkán adódik lehetőség nagy felületű feltárást végezni, egyfajta fehér foltnak számít a kutatásban.

A feltárás résztvevői: Somogyi Krisztina ásátásvezető régész, Molnár István régész, Cserép Tamás, Balla Krisztián, Pap Zoltán, Stunya Péter, Nyári Zsolt† technikusok.

Vízvári MOL-vezeték feltárásai

Molnár István

2023 tavaszán zajlott a Vízvár-É–4F–Gola közti DN150 gerincvezeték létesítése nevű MOL projekt. A régészeti munkát a csokonyavisontai fúráshely megelőző feltárásnak záróhatárában kezdtük meg. A vezeték hossza összesen 18,774 km, indulási pontja a bélavári gyűjtőállomás, végpontja a horvátországi határ. Megfigyelést nem folytattunk a 2020–2021. évi MOL projektben már bejárt, lelőhellyel nem érintett részekben, és egy 2,4 km hosszú, felszín alatti irányított fúrással kivitelezett szakaszon.

A többi szakaszon lévő, megnyitott és megközelíthető földárkokat a lelőhelyeken kívül megnéztük. Az ismert lelőhelyeken régészeti megfigyelést végeztünk. A kivitelező jelenlétünkben lehumusztolta a területet. Ahol objektumokat találtunk, ott megfigyelés közbeni bontómunkát végeztünk. A lelőhelyek Berzencétől délnyugatra a horvát határ mellett, a határkerítéshez és a Drávához közel találhatóak. A felső, 40–60 cm-es humusz eltávolítása után 10–40 cm-es agyagréteget, majd vastag kavicsréteget találtunk. A 80927 lelőhelyen az agyagréteg alatt néhol szürke iszapos réteg húzódott.

Öt nyilvántartott lelőhelyen kerültek elő régészeti jelenségek.

Berzence–Garics-dűlő (55274)

A lelőhelyet 2023. március 30-án és 31-én humusztoltuk le, 3 objektumot találtunk. A feltárási engedély kézhezvételekor bejelentettük a munkát, amelyet április 5-én megelőző feltárás keretében végeztünk el. Egymás közelében 3 Árpád-kori gödört tártunk fel. A vezeték 2 m széles nyomvonal a lelőhely szélét érintette. A feltárt terület 123 m² volt.

Berzence–Garics-dűlő VIII. (70659)

A felügyelet során előkerült objektumokat április 5-én tártuk fel. 5 Árpád-kori és 1 őskori gödört dokumentáltunk. Az objektumokban Árpád-kori fazéktöredékek és agyag-golyók, az őskori gödörben bronzkori kerámiatöredékek voltak. A régészetileg érintett terület 253 m² volt.

Berzence–Bukovina (71355)

A lelőhelyen 2023. március 29-én és 30-án végeztük a humusztolást. A feltárt objektumok Berzence–Bukovina (71355) és Berzence–Bukovina (73433) lelőhely poligonja között helyezkedtek el, azokat a 71355 lelőhelyhez soroltuk. Április 3-án és 4-én nyolc Árpád-kori gödört bontottunk ki. Az objektumokban Árpád-kori fazéktöredékek és téglák kerültek felszínre. A feltárt terület 276 m² volt.

Berzence–Nagy- és Kis-Gerendai-dűlő III (76469)

A lelőhelyen 2023. március 22-én végzett régészeti felügyelet során egy árkot találtunk, amelynek egy kisebb szakaszát fel is tártuk. A feltárt részen 1 db kerámiatöredék volt, amely az őskoron belül nem meghatározható.

Berzence–Kapitány-szállás, Perdóc-árok I. (80927)

Április 12-én kezdtük az előkerült objektumok bontását. A nagy esők miatt csak április 17-én és 18-án tudtunk néhány órát dolgozni. A lelőhelyen 28 régészeti jelenséget

¹⁴ Az adatokat, a térképvázlatokat és a datálást Molnár István régész kollégámnak köszönöm.

¹⁵ Köszönöm Horváth Ákosnak (MOL Nyrt.) a hatékony közös munkát és a folyamatos együttműködést.

különítettünk el. Az objektumok döntő része római volt. A gödrök mellett egy kemencét és 4 árkot tártunk fel, utóbbiak közül 3 egymással párhuzamosan futott a terület nyugati részén. Egy gödör őskori, egy pedig Árpád-kori volt. Több jelenség egy újkori tanya maradványának bizonyult, ezeket nem bontottuk ki. A római objektumokban gazdag leletanyag, terra sigillata töredékek kerültek felszínre. A régészetiileg érintett terület 1153 m² volt.

Az ásatások munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt†, Papp Zoltán, Stunya Péter.

Kaposvár–Kaposzentjakab Bencés Apátság (40006)

Molnár István

2023-ban, a szentjakabi apátság műemléki helyreállítása során régészeti megfigyelést biztosítottunk. A legtöbb helyen nem végeztek jelentős földmunkát, de több falszakasz középkori falmagja feltárt az elbontott újkori ráépítések alatt, ezeket dokumentáltuk.

A keleti kolostorszárny területén kőtarat alakítottak ki, amihez jelentősen lemélyítették a területet, ezért itt megelőző feltárássra volt szükség. 2023. október 24-én, miután elérték a középkori rétegeket, ezen a területen megállítottuk a földmunkát és megkezdjük a feltárást. A kőtar területének északi részét jórészt már feltártuk 2016-ban, a kolostorszárny keleti részét pedig nem érintette a földmunka. A legdélebbi részen több méterrel a szelvény szintje felett volt a nyugati fal alja, alatta nem mertünk feltárást végezni, csak dokumentáltuk, amit lehetett (9. tábla 2.). A fennmaradó területen egy szelvényt jelöltünk ki, amelyet október 24–25-én feltártunk.

A 2016-ban megtalált erődítés újabb részletét bontottuk ki. Az erődítés úgy készült, hogy a domboldalra ázott vízszintes padkákra faszerkezetet építettek, majd földdel töltötték meg. A szelvényünkbe az alsó padka részlete esett. Az építések már lakták a dombot, hiszen a most feltárt területen a padka ásásakor már egy korábbi kemencét romboltak. A feltáráskor megtaláltuk az egykori faszerkezet szenesült maradványait (9. tábla 1.). A padka szélétől kissé bentebb fekvő alsó gerenda benyomódott a laza földbe, ezért kis árokként ott is követhető egykori helye, ahol égett famaradvány már nem maradt. A faszerkezetet a domboldalba gerendasorokkal kötötték be, 4 kissé ferde helyzetű gerenda égett maradványai innen származnak. A famaradványok mellett és rajtuk lévő világosszürke réteg a faszerkezet közé és mellé töltött földből származik. E felett a pusztuláskor keletkezett égett, faszenes réteg, majd a padka fokozatos feltöltődésének rétegei feküdtek. Dokumentálás után visszaadtuk a területet a kivitelezőnek.

2023. november 15-én a beruházó értesített, hogy egy villanyvezeték ásásakor csontokat találtak. A nyugati szárny északi részén, az északi falhoz közel egy 60-as években már rombolt sírt találtunk, bontottunk ki és dokumentáltunk.

A feltárással munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Papp Zoltán, Stunya Péter.

Balatonlelle–Szentháromság templom környéke (44969)

Molnár István

2022. június 3-7. között régészeti megfigyelést végeztünk Balatonlellén a Szentháromság templomnál, ahol egy sekrestye és kriptá épült. A mai épület helyén állt egykor a középkori Lelle falu Szent Kelemennek szentelt temploma, amely körül temető létesült.

2022. június 3-án, a templomtól északra lévő területen a kivitelező gépe fokozatosan szintsüllesztést végzett, amit megfigyeltünk, közben szintenként folyamatosan nyestük, tisztítottuk a területet. Sajnos a jelenlegi templom építése során végzett földmunkák erősen bolygatták a területet, a középkori sírok jórészt megsemmisültek, de a földben embercsontok maradtak. Az altalajt 1,5-2 méter mélyen értük el. A mélyebben fekvő részekben 3 melléklet nélküli, régészeti korú sír is elkülöníthető volt. 2022. június 7-én kibontottuk és dokumentáltuk a sírokat. Falmaradványok nem kerültek elő.

A munkában részt vett: Molnár István régész, Szabó Domán, Nyári Zsolt†, Papp Zoltán.

Zamárdi–Rétiföldek (20408)

Balogh Csilla – Varga Máté

2022. július 25. – augusztus 19. között került sor a Zamárdi–Rétiföldek avar kori temető régészeti feltáráására, folytatva a temető északnyugati részén 2015–2021 között végzett kutatást. Kb. 370 m²-nyi területen 45 régészeti objektum került elő, melyek közül 44 temetkezés az avar kori temetőhöz tartozott. A temetkezések hét, kissé szabálytalan, É–D-i irányú sírsorban helyezkedtek el, egyik esetben sem vágták egymást. A temetkezések észak felé tovább folytatódnak.

A sírok nagy része bolygatott, rabolt volt, melyeknél a korábbi években is megfigyelt, kutatóaknás technikát alkalmazták. A temetkezések döntő többsége egyszerű aknasír volt, közöttük néhány cölöpös és ún. füles sírral. A 2803. sírban ácsolt fa sírkamra nyomaint figyeltük meg, melyben közös koporsóba egy felnőtt férfit és nőt temettek. A legtöbb sírban a halott eltemetése koporsóban történt, melyekre, egyes esetekben, a talaj elszíneződése, máshol a sírgödör rövidebb oldalainál előkerült ovális vagy hosszúkás beásások utaltak; figyelemre méltó, hogy a korábbi években nagy számban megfigyelt vas koporsószereléseknek most nem találtuk nyomát. Előkerült három, újabb ló-lovas sírpár (2768., 2769–2770. és 2802–2803. sír), melyeknél a lótemetkezések is – kisebb mértékben – bolygatottak voltak. Feltűnő volt, hogy sem gyermek, sem fiatal felnőtt egyén temetkezése nem került elő.

A sírokból származó leletanyag a kora avar kor második felének jellegzetességeit hordozza. A fogazott germán állatstílussal díszített női csüngős övek, a hasonló díszítésű lábbelikhez tartozó szíjvégek, a volutás díszű félgömbös és háromkaréjos lószerszámveretek alapján a feltárt sírok megásására a 7. század középső harmadában kerülhetett sor. A férfiakat aranyozott bronz- és ezüstveretes övekkel, íjjal és nyílvevőkkel teli tegezekkel, több esetben lándzsával temették el. A női sírokból a fogazott szalagfonatos övdíszek mellett fátoly- vagy hajtűk, vastag bronzláncok, bizánci

lámpafüggesztők kerültek elő. A nők mellé galambszürke, korongolt palackokat, a férfiak mellé bronzveretes favödöröket helyeztek. Három sírban volt vödör, közülük a 2811. sírban nem a kelet-dunántúli germán jellegű temetőkből jól ismert, keskeny pántokkal összefogott típus került elő, hanem préselt mintás, széles, bronzszegecsekkel összefogott lemezekkel a vödördongák teljes felületét beborították. A 2083. kettőssírban téglalap alakú bronz peremveretekkel díszített, jó állapotban megőrződött facsésze volt.

A leletek között a legjelentősebb a szintén a 2811. bolygatott férfisírban talált, 615–625 között Konstantinápolyban vert Heraclius és Heraclius Constantinus körülnyírt könnyű arany solidusa volt. Ezen kívül a 2779. férfisírban a bal fülönél egy arany fülbevalót találtunk, melynek eredetileg gyöngycsüngője lehetett. További egyedi tárgyként a 2777. férfisírban, a jobb lábszár mellé helyezett hosszú nyelű vas öntőkanalat említhetjük.

Az ásatás legérdekesebb eredménye egy szögletes árokkerettel körbezárt sírcsoport volt, középen egy gazdag ló-lovas sírpár (2768. objektum), körülötte további 8 íjnyílás fegyveres férfisír helyezkedett el. További 8, női és férfitemetkezés részben vagy teljesen az árokba volt ásva.

A feltáráson a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének hallgatói mellett a Pécsi és Szegedi Tudományegyetem, valamint az ELTE régészhallgatói és önkéntesek is részt vettek. A feltárást a Nemzeti Kulturális Alap és Zamárdi Város Önkormányzata támogatásával valósult meg.

Régészeti megfigyelések és helyszínelések

Nyugat- és Dél-Dunántúli ivóvízminőség-javító program 1.

Németh Péter Gergely

2021–2022-ben végeztünk a teljes nyomvonalon régészeti megfigyelést, Ádánd és a baranyai megyehatár között. A földmunka számos lelőhelyet érintett. A megfigyelés során új lelőhelyek is előkerültek, pontosabb kiterjedésüket nem lehetett lehatárolni, a poligonjuk csak az előkerült jelenségek és leletek alapján lett meghatározva.

Zics–Pernec-patak part

5 gödör került elő, három objektum biztosan a kelta korba tartozik. A lelőhelyen őskori és római kori szórványleletek is előkerültek.

Ádánd–Felső-hegy csúcs

Régészeti lelet nélküli objektumokat lehetett megfigyelni a munkaárokban.

Somogyacsa–Hosszú-földek

A Baden-időszakba keltezhető objektum és szórványleletek kerültek elő nyomvonalon belül azonosított új lelőhelyen.

Törökkoppány–Petőfi utca

A nyomvonalon belül azonosított új lelőhelyen középkori és török kori tárgyakat találtunk, így kerámiadarabokat, ezüstérmét és réztál töredékét.

Zics – 1. lelőhely

Szórvány őskori leletek láttak napvilágot a nyomvonalon kívül megfigyelt új lelőhelyen.

Résztevők: Németh Péter Gergely régész és Szabó Domán.

Somogysárd–Újmajor I. (70047)

Varga Máté

2023 márciusában, a tűztótszertár délnyugati sarkától délnyugatra szennyvíztisztító tartályt helyeztek el. Ennek a kidobott földjében néhány szórvány emberi csont (medence, borda, csigolya), valamint egy darab középkori kerámiatöredék volt. Az emberi csontok Somogysárd középkori templom körüli temetőjéhez tartoztak.

A régészeti megfigyelésen részt vett: Varga Máté régész.

Somogyszil környéke

Németh Péter Gergely

Lesz Gyula helytörténész régészeti tárgyakat kapott és gyűjtött, 2022. október 12-én helyszíneltek a lelőhelyeket.

Somogyszil–Berta-tanya

Kelta kard töredékei és 2 vaslándzsa került elő, gépi munka során, a leletek, pontos helyük így bizonytalan.

Somogyszil–Kálvária

A korábban szarmatának, jelenleg római korinak tartott fegyverek Lesz Gyula véleménye szerint nem a Kálvária építések, a 18. században kerültek elő, hanem a 20. század eleji felújításkor. A terület fedett, bejárást nem lehetett végezni.

Somogyszil–Cséri

A domboldal nyugati részén Lesz Gyula hiányos végű bronz tokosbaltát talált. Elmondása szerint több kőbalta is előkerült, a délkeleti részen hamus foltokat is látott. A dúllóúttól északra Lesz Gyula ép kora vaskori fibulát talált, valamint középkori leleteket. A két helyszín valószínűleg egy összefüggő, több korban is lakott lelőhelyhez tartozhat.

Igal–Pusztaszentegyházi-dűlő

Az ismert régészeti lelőhelytől középkori oszlopdarabot kapott, melyet szántás során találtak.

Igal–Csuhs-ároktól nyugatra

Az ároktól nyugatra, Lesz Gyula hallomása szerint, tucatnyi bronzsarlót találtak, a pontos előkerülési helyet nem ismeri.

Az előkerült leleteket a Somogyszili Helytörténeti kiállításon lehet megtekinteni.¹⁶

A helyszínelésen részt vett: Németh Péter Gergely régész és Nyári Zsolt†.

¹⁶ Lesz Gyulának ezúton is köszönjük a bejelentést.

Szenyér*Németh Péter Gergely – Varga Máté*

A Sári-csatornától keletre halomsírmező található, ennek korábban semmilyen említése nem volt (9. tábla 3.). Az ÉK–DNy-i irányú temető gerincét 2 párhuzamos sor alkotja, néhol kisebb (átlagban hármashalmok), több oldalról csatlakoznak. Nem eldönthető, hogy ezek is külön sort alkotnak-e. A legnagyobb halom átmérője 15–20 m, magassága 1,8–2 m. A szabályos sorokban lévő, egymáshoz nagyon közel kialakított halmok némileg kisebbek, átmérőjük 10–15 m, magasságuk 1–1,8 m. A kisebb halmok átmérője 8–10 m, magassága 0,5 m. A halmok száma kb. 70 lehet. Rongálásnak nincs nyoma, néhol kisebb mélyedések vannak, ezek vaddisznó, esetleg 2. világháborús nyomok.

A temető, szerkezete alapján, feltételelesen az őskorba (kora vaskorba) keltezhető.¹⁷

A helyszínelésen részt vett: Németh Péter Gergely és Varga Máté régész, Cserép Tamás.

Tab*Németh Péter Gergely*

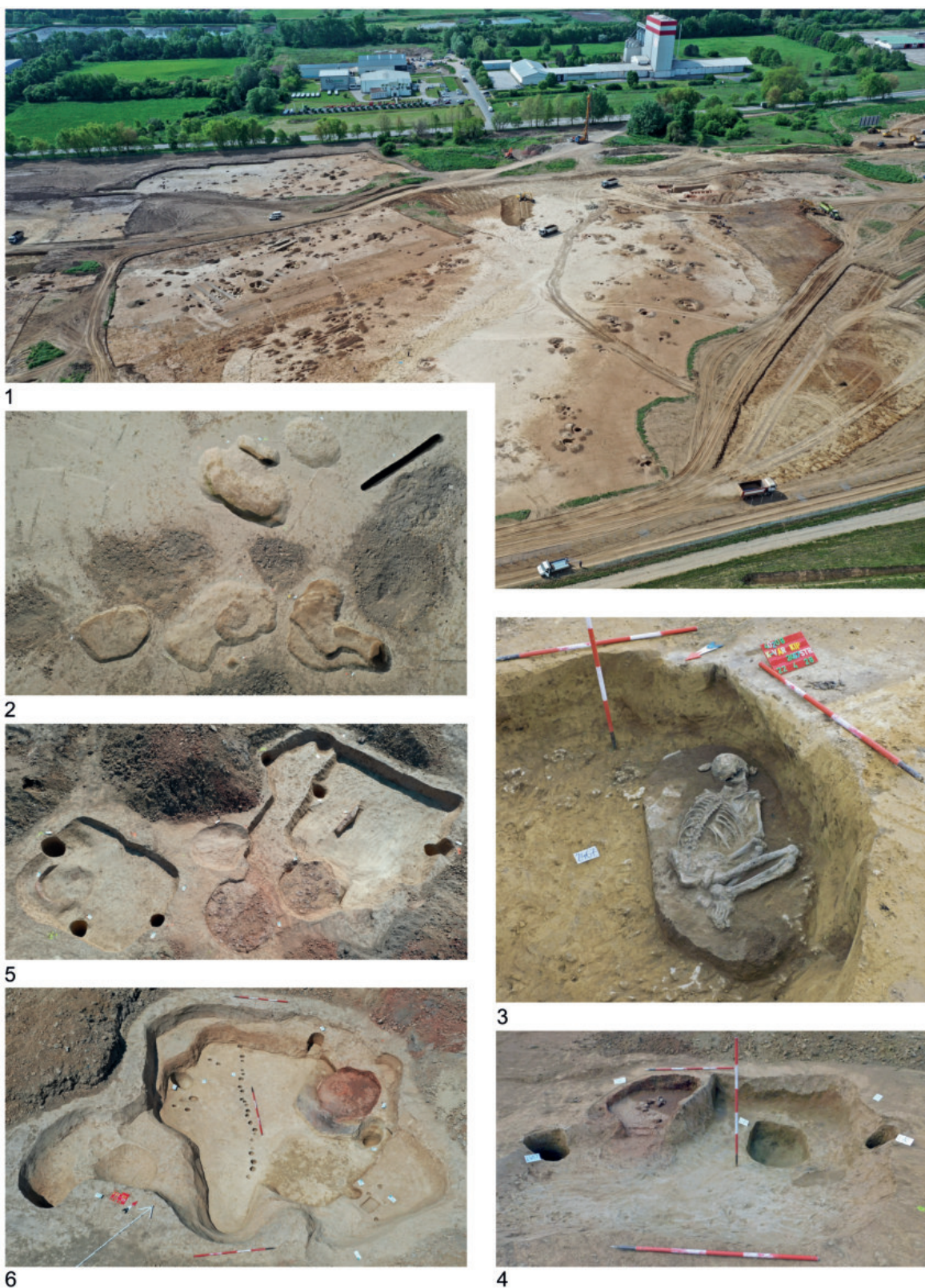
Bognár Zoltán helytörténész több alkalommal kelta érméket és lapkákat, valamint bronz- és vastárgákat mutatott el a kaposvári múzeumba. 2023. szeptember 18-án helyszíneltek az előkerülési helyet. A településtől délnyugatra ívelt, teraszos rész van. Nem eldönthető, hogy van-e mesterséges kialakítása. Lehet, hogy ez az eredeti domboldal. A leletek egy kb. 10 m sugarú körben kerültek elő, sekély, kb. 20 cm-es mélységben. Az újkori tárgyak mellett vasöntecset találtunk. Az eddigi leletek alapján kelta pénzverőműhelyre gyanakodhatunk, de újabb bejárások és egy későbbi feltárás dönthet csak ebben a kérdésben.

Az előkerülési helytől távolabb, Bognár Zoltán késő bronzkorba – kora vaskorba keltezhető bronz- és vastárgákat talált. Ezt a részt, a terület fedettsége miatt, nem lehetett bejárni.¹⁸

A helyszínelésen részt vett: Németh Péter Gergely régész és Papp Zoltán.

¹⁷ Hajdú Attilának ezúton is köszönjük a bejelentést.

¹⁸ Bognár Zoltánnak ezúton is köszönjük a bejelentést.

1. tábla. 1. A Keleti Ipari Park középső és nyugati része északi irányból (Drónfotó: Balla Krisztián) 2. A középső rézkori település részlete (Drónfotó: Balla Krisztián) 3. Zsugorított csontvázas temetkezés a kora bronzkorból (Fotó: Cserép Tamás) 4. Árpád-kori épület. (Fotó: Papp Zoltán) 5. Árpád-kori házak egymás mellett (Drónfotó: Balla Krisztián) 6. Osztott belterű Árpád-kori épület (Drónfotó: Balla Krisztián)

2. tábla. 1. A téглаégető kemencék bontása (Drónfotó: Balla Krisztián) 2. Bekarcolt csillag a 291.str. téглаégető kemence falán (Fotó: Stunya Péter) 3. Bekarcolt rajzok a 291. téглаégető falán (Fotó és szerkesztés Balla Krisztián) 4. A 291. str. téглаégető fűtőnyílásainak bontása (Fotó: Papp Zoltán) 5. A 290. téглаégető kemence (Drónfotó: Balla Krisztián) 6. Drónfotók a téглаégető kemencékről (Drónfotó: Balla Krisztián) 7. A téглаégetőben talált összeégett téglahalom (Fotó: Stunya Péter)

3. tábla. 1. Újraizzító műhely-csoportok a feltárt terület DK-i részén 2. Avar kohó és a tetőzet nyomai
 3. Avar kori anyaggyerő gödör és kohászati objektumok 4. Avar kori kohó feltja
 5. Vasműves objektumok a feltárt terület DK-i részén 6. Az Ásatárs Kft. feltárásának DK-i része
 7. Avar kori vasas műhely

1

2

3

4

5

6

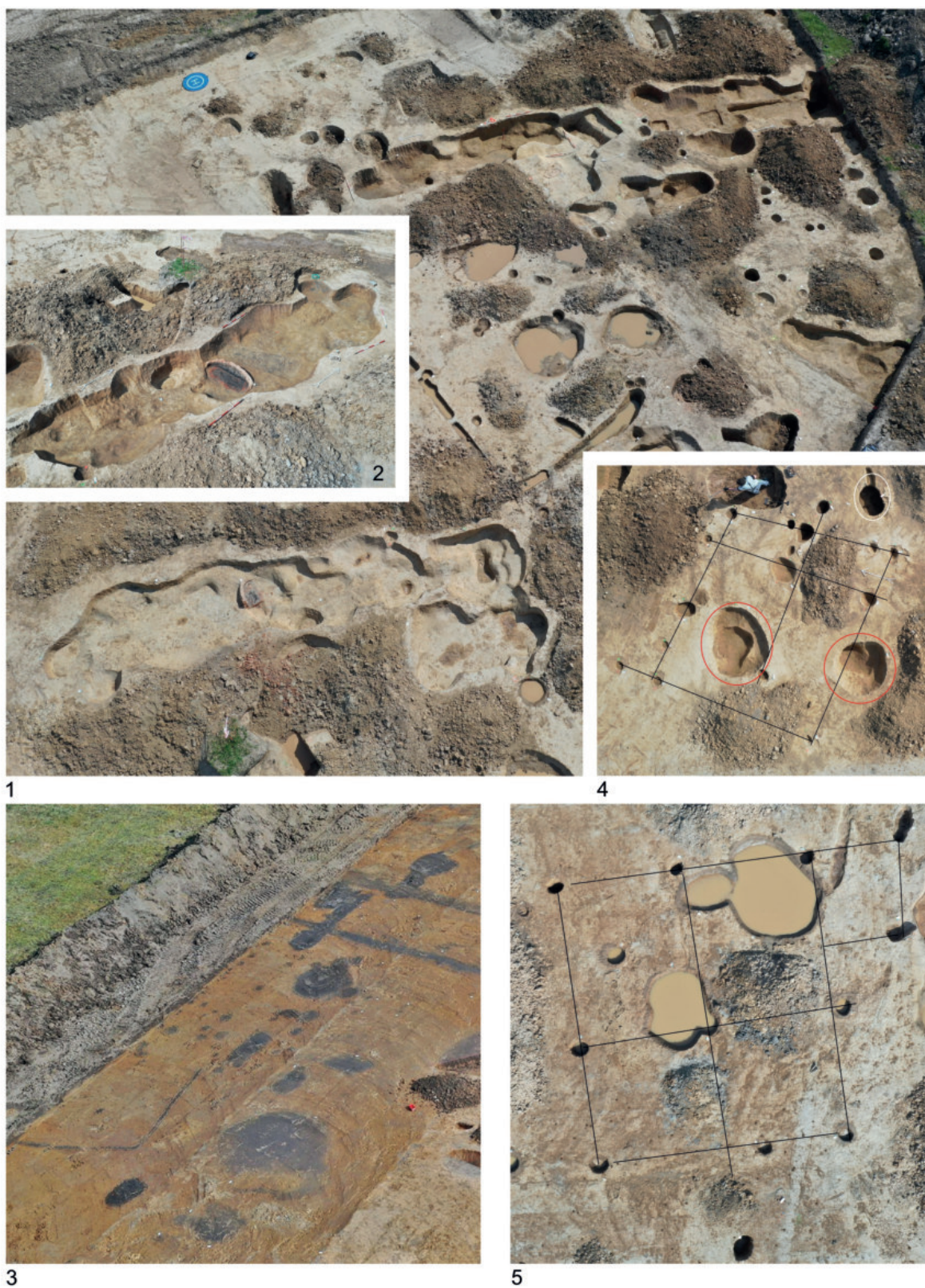
4. tábla. 1. Avar kutak és anyaggyerő gödör salakmezővel
2. Avar kút 10. századi pusztulási réteggel és csontvázakkal 3. Kora Árpád-kori épületek
4. Kísérleti régészeti együttes 5. Szabadon álló avar típusú kohó rekonstrukciója
6. Fűjtetés kísérleti újraizzítóban

5. tábla. 1. Drónfelvétel a bárdudvarnoki feltárásról (Fotó: Balla Krisztián) 2. Pártás sír Bárdudvarnokon (Fotó: Papp Zoltán) 3. Feltárt sírok a Bárdudvarnokon (Drónfotó: Balla Krisztián) 4. Drónfelvétel az ihárosberényi feltárásról (Fotó: Balla Krisztián) 5. Feltárt sírok Ihárosberényben (Drónfotó: Balla Krisztián) 6. Ihárosberényben feltárt újkori sír gombjai és egy restaurált gomb (Fotó: Papp Zoltán és Szabó Domán)

6. tábla. 1. Drónfotó a berzencei feltárásról (Balla Krisztián felvétele) 2. A délnyugati várfal és a később hozzáépített fal (Fotó: Stunya Péter) 3. A déli sarokra épített torony falai (Fotó: Papp Zoltán) 4. Évszamos (1489) kőfaragvány (Fotó: Stunya Péter) 5. A bástya korai járószintje, a helyiség északi falán lévő ablakkal (Fotó: Papp Zoltán) 6. Kályhaszemben tárolt, megégett gabonamagvak (Fotó: Stunya Péter) 7. Az ablak korai padlóra borult vasrácsa (a fotóhoz a letörött részeit alátámasztottuk) (Fotó: Stunya Péter) 8. A bástya keleti fala a 12. szelvényben (Fotó: Papp Zoltán)

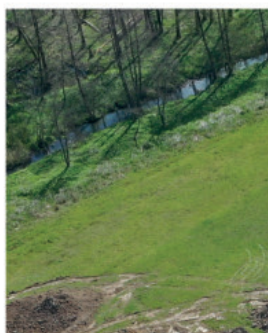
7. tábla. 1. Az ásatási felület DK-i része a középső neolitikus hosszúgödrökkel 2. Középső neolitikus hosszúgdör területén kialakított Árpád-kori kemence 3. Árpád-kori objektumok sötét, feketés foltjai az ásatási felületen 4. Bizonytalan keltezésű oszlopszerkezetes építmény (piros és fehér jelölés: késő bronzkori gödrök és tárolóedény) 5. Bizonytalan keltezésű (római kori?) oszlopszerkezetes építmény (A drónfotókat Balla Krisztián készítette)

1

2

3

4

5

8. tábla. 1. Ismeretlen korú oszlopszerkezetes épület északi szélső oszlop- és cölöpsorai (Drónfotó)
 2. A lelőhelyen lévő újkori temető ábrázolása az 1. katonai felmérésen (Forrás: Arcanum)
 3. A lelőhelyen lévő újkori temető ábrázolása a 2. katonai felmérésen (Forrás: Arcanum)
 4. Az árokkal határolt újkori temető a sírfoltokkal, két feltárt sírral és a feltárás DK-i részlete (Drónfotó)
 5. A feltárt terület ÉNy-ről (Drónfotók a képtáblán: Balla Krisztián)

1

2

3

9. tábla. 1. Az egykori erődítés faszerkezetének feltárt maradványai Kaposszentjakabon (Fotó: Papp Zoltán)
2. Feltöltési rétegek a szentjakabi apátság keleti oldalán (Fotó: Balla Krisztián)
3. Szenyéri halomsírmező (Fotó: Cserép Tamás)

10. tábla. A berzencei vár feltárásakor talált török kori leletek. 1–6: Kerámiaedények és kályhaszem
7–8. Gyűrűk 9. Textilplomba 10. Ruhakapocs 11: Pecsétlő 12: Lószerszámdísz (Fotók: Balla Krisztián)

11. tábla. A berzencei vár feltárásakor talált leletek: 1–2: Szakállaspuskák 3: Ezüst lószerszámdísz 4–5: Lakat 6: Kopjahegy 7: Lándzsahegy 9–11: Lőfegyver golyók (Fotók: Balla Krisztián)

Irodalom

- ARADI, Cs. 2022: A Berzencei vár ásatása során előkerült Árpád-kori oszlopfe és fedlapjára bekarcolt táblajáték értelmezése és párhuzamai. Parallels of the Arpad period capital and the table game scratched into its top discovered during the excavations of Berzence castle. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 8: 61–168.
<https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2022.8.161>
- ARADI, Cs. – MOLNÁR, I. 2022: A kaposfői premontrei prépostság feltárása Bárdudvarnok határában. In: KARA, A. – KUSLER, Á. (SZERK.): 900 éves a premontrei rend. Tanulmányok a rend magyarországi történetéről, kulturális és művelődéstörténeti jelentőségéről. 2022. 275–292.
- BÁRDOS E. 1978: Középkori templom és temető Kaposvár határában. A mediaeval church and cemetery on the confines of Kaposvár. Somogyi Múzeumok Közleményei 3: 187 – 234.
- BÁRDOS, E. 1987: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. Mediaeval church and cemetery in the vicinity of Kaposvár. Part II. Somogyi Múzeumok Közleményei 8: 6–82.
- HONTI ET AL. 2020: Honti, Sz., Balogh, Cs., Belényesi, K., Gallina, Zs., Gulyás, Gy., Molnár, I., Németh, P. G., Somogyi, K., Végh, A.: Régészeti kutatások Somogy megyében 2018–2019-ben. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum közleményei 7: 183-232.
<https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2020.7.183>
- HONTI ET AL. 2022: Honti, Sz., Balogh, Cs., Dávid, Á., Gallina, Zs., Gulyás, Gy., Molnár, I., Somogyi, K., Tóth, J. A.: Régészeti kutatások Somogy megyében 2020-2021-ben. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei. 8: 203–232.
<https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2022.8.203>
- MOLNÁR I. 2024: Téglaegető kemencék Kaposvár határában. In: P. BARNA, J. – SZALONTAI, Cs. (SZERK.): „Általad nyert szép hazát...” Tanulmányok Fodor István emlékére. Megjelenés alatt.
- PETHE, M. 2022.: Téglaegető kemence datálása archeomágneses módszerrel. Kutatási jelentés a Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeumnak. 2022.